Tarih İncelemeleri Dergisi
XLI-1, 2026, 31-68
DOI: 10.18513/egetid.1805573

SEBEOS'UN HUNLARI: KİMLİKLENDİRME SORUNU VE TARİHSEL ROLLERİ

Oder ALİZADE*

Öz

Bu araştırma, Geç Antik Çağ'da Grabar tarih yazıcılığının son temsilcisi Sebeos'un anlatımında Hun olarak adlandırılanlara dair kayıtları incelemektedir. Sebeos'un eseri daha önce doğrudan Hun kayıtları özelinde incelenmemiş olup, verilerin doğurduğu problemler, tarihlendirme ve lokalizasyon sorunları ile adı geçenlerin hangi gruplara karşılık geldiği meselesi bu çalışmada ilk kez kapsamlı biçimde ele alınacaktır. Araştırmada Hun isminin belirli bir etnik ya da siyasî grubu mu, yoksa daha geniş ve muğlak bir tanımlamayı mı ifade ettiği sorusu kronolojik ve coğrafî bağlamda tartışılacak, adlandırmanın mahiyeti ve tarihsel karşılığına ilişkin değerlendirmelere yer verilecektir. Sebeos'un anlatısında Hun olarak anılanlar, kimi zaman Hristiyan isyancıların müttefik arayışlarında başvurdukları güç unsurları, kimi zaman ise Sasani ordularının seferlerine katılan savaşçı unsurlar olarak görünür. Bu çalışmada, metnin özgün Grabarca eleştirel baskısı temel alınarak, ikincil dillere yapılmış çeviri ve baskılar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Sebeos'un Hunlara ilişkin kayıtları kronolojik sıraya göre tasnif edilmiş, ardından Hunlara ilişkin olaylarda geçen onomastik unsurlar çağdaş ve yakın dönem kaynaklarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Sebeos, Hunlar, Sasaniler, Kafkasya, Grabar Tarihyazımı*

Abstract

The Huns in Sebeos: The Problem of Identification and Their Historical Roles

This study examines the records concerning those identified as Huns in the narrative of Sebeos, the last representative of Grabar historiography in Late Antiquity. Sebeos's work has not previously been studied specifically with regard to its Hun records, and the problems arising from the data, issues of chronology and localization, as well as the question of which groups the communities mentioned actually correspond to, will be comprehensively addressed here for the first time. The study discusses, within a chronological and geographical framework, whether the name Hun denoted a specific ethnic or political group or rather a broader and more ambiguous designation, and offers evaluations concerning the nature of the appellation and its historical referent. In Sebeos's narrative, those referred to as Huns appear at times as military forces sought as allies by

* Dr. Öğr. Üyesi, Hazar Üniversitesi, Tarih ve Arkeoloji Bölümü. | Karabağ Üniversitesi, Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi.
E-posta: oder.alizade.t.e@gmail.com, ORCID: 0009-0000-7004-5368.
(Makale Gönderim Tarihi: 17.10.2025 - Makale Kabul Tarihi: 01.07.2026).

Christian rebels and at other times as warrior contingents participating in the campaigns of the Sasanian armies. Based on the original critical edition of the Grabar text, this study comparatively examines translations and editions produced in secondary languages. Sebeos's records concerning the Huns have been classified in chronological order, and the onomastic elements occurring in events involving the Huns have subsequently been evaluated through comparison with contemporary and near-contemporary sources.

Keywords: *Sebeos, Huns, Sasanians, Caucasus, Grabar Historiography*

Giriş

Grabar müverrihlerinin anlatımlarında Hun kavramı, V. yüzyılda kaleme alınan Agatʿangeğos'un eserinde görülmeye başlamakta, bu izlek, aynı yüzyılda Pʿawstos Buzand, Eğişe ve Ğazar Pʿarpetsʿi tarafından sürdürülen anlatılarla devam etmektedir. VII. yüzyıla gelindiğinde ise Sebeos'un eserinde, seleflerinin kayıtlarında yer alan bazı tarihî hadiselerin anılmasıyla başlayan bir çerçevede Hunlara dair kayıtlar yer almaktadır. Sebeos'un metni, Hunları doğrudan konu edinmekten çok, dönemin siyasî çatışmaları ve bölgesel güç mücadeleleri bağlamında onlara dolaylı biçimde temas eden bir içerik arz etmektedir. Sebeos, Hunlardan V. yüzyılın sonlarından VI. yüzyılın sonlarına kadarki olaylar bağlamında söz etmektedir. Müverrihin anlatısında bu tarih aralığının öncesinde veya sonrasında Hun ismini taşıyan herhangi bir unsura rastlanmaz. Yalnızca VII. yüzyılın ikinci yarısına ait olay anlatımında, Hun adı bir geçit yerinin - Hun kapısı - ismi olarak karşımıza çıkar. Sebeos'un VI. yüzyılın sonlarında cereyan eden olaylar çerçevesinde Hunlardan bahsetmesi, söz konusu adlandırmanın belirli bir bölgeyi ve bu bölgeyle ilişkilendirilen bir halkı ifade eden yerleşik bir kullanım niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

Sebeos'a atfedilen tarih eseri, günümüze yalnızca geç dönem bir nüsha ile ulaşmıştır. Bu tek yazma, Matenadaran 2639 numaralı, 1672 tarihli bir elyazmasıdır. İlk baskının yayımlandığı 1851 yılında bilinen ve kullanılan ikinci, daha eski bir nüsha ise (1568 tarihli) günümüzde kayıptır.[1] Sebeos, yalnızca yaşadığı dönemin değil, aynı zamanda Grabar tarihyazımının da dikkate değer temsilcilerindendir. 645/6 yılında toplanan Dvin Konsili'ne katılan ve 8. üye olarak imza atan Bagratuni Episkoposu Sebeos'un tarihçi Sebeos olduğu düşünülmektedir.[2] Sebeos'un günümüze ulaşan yegâne eseri, literatürde genellikle *İmparator Herakleios'un Tarihi* adıyla anılmaktadır. Bu eser, Armenia tarihini en erken dönemlerden başlayarak 661 yılına kadar takip etmektedir. Sebeos'un eserinde olayların aktarımı, iki temel yapısal bölüm üzerinden ilerlemektedir. Eserin ilk bölümlerinde müverrih, erken dönemlere dair bilgileri özetlemekte, ardından Persarmenia'nın Sasani hâkimiyeti altındaki tarihsel sürecine ve bu sürecin Arap işgaliyle sona erişine kadar olan gelişmelere odaklanmaktadır. Bu anlatım çizgisi, yalnızca tarihsel olayların sıralanmasından ibaret olmayıp, aynı zamanda Sebeos'un çağının siyasal yapısını anlamak açısından da önemli veriler sunmaktadır. Sebeos'un eserinin ikinci bölümü, onun zamanına ait olarak nitelendirdiği kısımdır ve burada Sasani-Roma savaşları geniş biçimde ele alınmaktadır. Bu savaşlar esnasında Armenia'nın önemli bir

[1] Howard-Johnston 2010.
[2] Abegyan 1948, s. 218.

kısmı Roma[3] egemenliğine kalmıştır. Müverrih, İmparator Maurikios'un (582-602) öldürülmesinin ardından Sasani hükümdarı II. Khosrov'un (590-628) Roma'ya karşı başlattığı uzun süreli savaşı ayrıntılarıyla betimlemektedir. Eserin son bölümlerinde Sebeos, Arapların tarih sahnesine çıkışına, Halifelik otoritesinin İran, Mezopotamya, Filistin, Suriye ve Persarmenia üzerindeki egemenliğine ve bu sürecin nasıl geliştiğine dair önemli gözlemler sunmaktadır. Eserde dikkat çeken bir diğer önemli husus da Sebeos'un Part ve Sasani dönemlerinde hüküm süren imparatorlarının senkronik (eşzamanlı) hükümdar listelerine yer vermesidir. Bu kronolojik çerçeve, anlatının tarihî koordinatlarını daha sağlam bir temele oturtmaktadır.[4] Sebeos'un anlatısı yalnızca tarihî olayları değil, aynı zamanda dönemin zihniyet dünyasını da yansıtan teolojik yorumlarla örülmüştür. Sebeos'un kayıtları, anlattığı olayların çağdaşı olması bakımından birinci el kaynak niteliği taşımakta, özellikle Sasaniler, Araplar ve diğer halklarla ilgili aktardığı bilgiler bakımından dikkate değerdir. Eseri, başta St. Malhasyants tarafından yapılan ve 1939 yılında Erivan'da yayımlanan nüsha olmak üzre, Rusça, Fransızca ve kısmen Almanca çeviriler aracılığıyla araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.[5] Bu araştırmada Sebeos'un metninin 1979'da Ermenistan SSC Bilimler Akademisi yayınları olarak basılan Abgaryan'ın hazırladığı Grabarca edisyon kritik baskısı esas alınmıştır.[6] Abgrayan'ın hazrıladığı edisyon kritik nüshasına dayanarak Thomson tarafından yapılan İngilizce neşrinden ve açıklamalarından yararlanılmıştır.[7] Sebeos'un metni ilk kez T'adeos Mihrdatean tarafından 1851 yılında Konstantinopolis'te *Piskopos Sebeos'un Herakleios Üzerine Tarihi* başlığıyla yayımlanmıştır. Mihrdatean'ın kullandığı her iki yazmadaki metin de ne bir müellif adı ne de bir başlık taşıdığı için, bu nispetin açıklanması gerekmektedir. Aslında kayıp olduğu düşünülen ve Orta Çağ Grabarca metinlerinde adı geçen bir eserin bulunduğunu düşünen ilk kişi Mihrdatean değildi. Marie-Félicité Brosset, 1847-1848 yıllarında günümüz Ermenistan ve Gürcistan'a yaptığı seyahatlere dair raporunda bu eseri kısaca tanımlamış ve Yovhannes Shahkhat'unean'ın görüşüne göre bunun *Sebeos'un Tarihi* olduğunu belirtmiştir. Shahkhat'unean ise söz konusu metni daha 1833 yılında, bugün Matenadaran'da 2639 numarada kayıtlı bulunan ve 1672'de Monastery of John the Baptist'ta istinsah edilmiş bir yazmayı tanımlarken bu şekilde teşhis etmişti. Hatta 15 Mayıs 1831 tarihli bir mektubunda, Zuart'nots' Kilisesi'nin inşasına dair anlatımdan *Sebeos'un Tarihi* içinde söz etmektedir. Bu yazma, yani Mat. 2639 (bundan sonra "A" olarak anılacaktır), Mihrdatean'ın 1851 baskısında kullandığı iki yazmadan biriydi. Diğeri ise 1568 tarihli daha eski bir yazmaydı; ancak bu nüsha günümüze ulaşmamıştır. "A" yazması, Sebeos'a atfedilen tarihin günümüze ulaşan en eski tanığı olmaya devam etmektedir ve bilinen diğer tüm nüshalar bundan türemiştir.[8]

---

[3] Çalışmada, "Bizans" ve 476 sonrası için günümüz İtalya'da bir imparatorun yokluğu sebebinden isabetli olmayan "Doğu Roma" adlandırması değil resmî ve tarihî adlandırmaya uygun "Roma İmparatorluğu" - Imperium Romanum - kullanılmıştır.

[4] Mkrtiçyan 1979, s. 34-35.

[5] Mkrtiçyan 1979, s. 34-36

[6] Sebeos 1979.

[7] Sebeos 1999.

[8] Sebeos 1999, s. xxxi.

Eserin bir diğer İngilizce neşri 1985'de Bedrosian tarafından yapılmıştır.[9] Bu çeviri, 1979 yılında tamamlanmış olup K. Patkanean tarafından yayımlanan Grabarca metne - *Patmut'iwn Sebeosi episkoposi i Herakln (St. Petersburg, 1879)* - dayanılarak hazırlanmıştır. Patkanean, metnini Mihrdatean tarafından gerçekleştirilen daha eski bir baskıya (Konstantinopolis, 1851) ve St. Petersburg'daki İmparatorluk Akademisi'nde bulunan bir yazmaya dayandırmıştır. Mihrdatean ise kendi baskısını, 1842 yılında piskopos Yovhannes Shahkhat'unean tarafından Matenadaran kütüphanesinde keşfedilen anonim bir yazma üzerine kurmuştur.[10] Bunlarla birlikte 1862'de Petersburg'da yayınlanan Rusça[11] ve 2019 yılında yapılan Türkçe[12] çevirisine de bakılmıştır. Aşağıda, Sebeos'un Hunlarla ilgili anlatımları, anıldıkları tarihsel bağlamlara göre başlıklandırarak incelenecektir. Sebeos'un söz konusu kayıtları değerlendirilirken, aynı dönem veya olaylara ilişkin bilgi veren V.-VIII. yy. Grabar müverrihlerinin aktarımlarıyla da karşılaştırmalı bir okuma yapılacaktır. Böylece hem anlatılar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konacak, hem de Hunların söz konusu dönemdeki siyasî ve askerî rollerine dair daha bütüncül bir değerlendirme imkânı sağlanacaktır. Müverrihin adı da dâhil olmak üzere, kayıtlarında yer alan bir sıra onomastik unsurlar Grabarca metinde geçtiği biçimleriyle aktarılmıştır. Buna karşın, etnolojik unsurlar Türkçe literatürde bilinen şekilleriyle yazılmıştır. Zira onomastik unsurlar, araştırmada tercih edilen biçimleriyle literatürde kullanılmakta; etnolojik unsurların Grabarca formları literatürde yaygınlık kazanmamış olup, yerleşik Türkçe karşılıkları esas alınmaktadır. Bu çerçevede, Grabarca metinde geçen onomastik unsurların Latin harfleriyle transkripsiyonu, Alizada'nın çalışmasında[13] yer alan Tablo 2. temel alınarak gerçekleştirilmiştir.

Hristiyan Ayaklanmalarında Hunlar

Vahan Mamikonean Ayaklanmasında Hunlar

V. yy.'ın ikinci yarısında Sasani hâkimiyeti altındaki Persarmenia'da[14] meydana gelen Vahaneanc ayaklanması (482-484), yalnızca dinî baskılara karşı gelişmiş bir tepki değil, aynı zamanda Güney Kafkasya'daki yerel aristokrat unsurların Sasani merkezîleşme politikalarına karşı yürüttükleri siyasî mücadelenin de bir yansımasıdır. Ayaklanmanın kökenleri, 428 yılında Arşakuni hanedanının ortadan kaldırılmasının ardından bölgede tesis edilen marzbanlık yönetimine ve özellikle Vardan Mamikonean önderliğinde gerçekleşen Avarayr ayaklanmasının (450-451) bıraktığı siyasî ve ideolojik mirasa kadar uzanmaktadır. Her ne kadar Avarayr askerî açıdan başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, Persarmenia'daki Hristiyan aristokrasinin kolektif hafızasında önemli bir direniş sembolü hâline gelmiş ve sonraki kuşaklar için mücadele geleneğinin temelini oluşturmuştur. Bu mirasın devamı niteliğindeki Vahaneanc ayaklanması, Vahan

[9] Sebeos 1985.
[10] Sebeos 1985, Translator's Preface.
[11] Sebeos 2019.
[12] Sebeos 1862.
[13] Alizada 2024, s. 257.
[14] 387 yılında gerçekleşen Roma-Sasani sınır belirlenmesi ve "Persarmenia" için bkz. Maksymiuk 2015, s. 108.

Mamikonean'ın liderliğinde Persarmenia, İberia ve kısmen Albania'daki Hristiyan unsurları bir araya getiren daha geniş çaplı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ayaklanmanın gelişim sürecinde Sasani hükümdarlığının doğu sınırlarında Eftalitlerle sürdürdüğü mücadeleler, bölgedeki güç dengelerini önemli ölçüde etkilerken, Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan ve kaynaklarda genel olarak "Hun" adıyla anılan topluluk da gerek beklenen askerî destek, gerekse çağdaş müelliflerin anlatılarında kendilerine atfedilen roller bakımından dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu bölümde Vahaneanc ayaklanmasının ayrıntılı sebepleri ve gelişim sürecinden ziyade, ayaklanma bağlamında Hun olarak adlandırılanların faaliyetleri ve kaynaklarda onlara atfedilen roller ele alınacaktır.

Geç Antik Çağ'da Güney Kafkasya, Sasani ile Roma arasındaki nüfuz mücadelesinin yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Arşakid hanedanı 428 yılında Persarmenia'da devrildikten sonra bölge Sasani marzbanları[15] tarafından yönetilmeye başlandı. Persarmenia'daki Hristiyan aristokrasinin Sasani hâkimiyetine karşı direnişleri, yalnızca dinî özgürlük mücadelesi değil, aynı zamanda bölgesel siyasetin şekillenmesinde de belirleyici olmuştur. Özellikle Mamikoneanlar gibi kalıtsal askerî soyluların öncülüğünde gelişen ayaklanmalar, Sasanilerin bölge politikalarında sürekli bir istikrarsızlık unsuru olarak ortaya çıkmıştır. V. yüzyılın ortalarında gerçekleşen Avarayr ayaklanmasından (450-451) sonra dahi Persarmenialı Hristiyanların itaatsizliği sona ermemiş, sonraki on yıllarda daha örgütlü ve sonuç alıcı ayaklanmaların sahneye çıktığı görülmüştür. Avarayr ayaklanması Güney Kafkasya Hristiyanlarının tarihindeki önemi kadar, Sebeosun kaydında anılan 482-484 Vahaneanc ayaklanmasında olduğu gibi Hunların bölgedeki faaliyetleri ile de ilişkilidir. Zira bu ayaklanma - Avarayr - sırasında Hazar'ın batısındaki Hunlar Hristiyan isyancılarla müttefikken, Hazar'ın doğusundan gelen savaşçı Hun birlikleri de Sasani orduları safında Hristiyan isyancılara karşı savaşmaktaydılar.[16] İşte bu bağlamda, Sebeos'un da Hun kaydının yer aldığı 482 yılında patlak veren ve kısa sürede bölgesel dengeleri derinden etkileyen Vahaneanc ayaklanması, (482-484) yalnızca Persarmenia içindeki güç mücadelelerinin değil, aynı zamanda Sasani dış politikasının da kırılma noktalarından birini oluşturmuştur. Bedrosian, Pʿarpetsʿi'nin eserinin çevirisine yazdığı önsözde, söz konusu ayaklanmanın "Vahaneanc" olarak bilindiğini ve tarih aralığının 481 yılından başladığını belirtmektedir.[17] Thomson ise, Pʿarpetsʿi'nin kayıtlarında Vahaneanc ayaklanmasının başlangıç tarihinin Peroʿz'un hâkimiyetinin 25. yılına denk geldiğini, ancak burada Sasani tahtına geçen Hormizd'in kısa süren hükümdarlık döneminin atlandığını ve doğrudan II. Yazkert'in ölümünden itibaren hesaplandığını yazmaktadır.[18]

Vahaneanc ayaklanmasına ve olaylardaki Hun etkenine ilk olarak Pʿarpetsʿi'nin eserinde ayrıntılı şekilde yer verilmektedir. 482 yılında, Hristiyanlıktan Zerdüştlüğe geçen Sasani hükümdarının en güçlü Hristiyan vasallarından biri olan Vazgen'in

[15] Marzpan: Marz - sınır, pan - koruma bileşenlerinden oluşan ve sınır valisi anlamına gelen eski Farsçadan Grabarcaya geçmiş bir sözcüktür. Schmitt, Bailey 1986.
[16] Alizada 2024, s. 154-195.
[17] Pʿarpetsʿi 1985.
[18] Pʿarpetsʿi 1991, s. 15

öldürülmesi üzerine, İberia kralı Vakhtang (Վախթանգ, 447-522), Sasani hâkimiyetine karşı isyan başlatmıştır.[19] Zerdüştlüğü kabul eden Vazgen,[20] Peroʿz'un (Պերոզ) desteği ile İberia tahtını hedefliyordu.[21] Armenia tarihyazımında "Vahaneanc" ayaklanmasına ismini veren Vahan, Persarmenialı Hristiyanların isyanına önderlik eden Mamikoneanlar sülalesine mensup bir Sparapettir. Sparapet unvanı, "başkomutan" anlamına gelmekte olup, Mamikoneanlar ailesi içinde kalıtsal bir nitelik taşımaktadır. Avarayar (450-451) ayaklanmasında olduğu gibi, bu isyanda da Persarmenialı Hristiyanların başkaldırısına Mamikoneanlar öncülük etmiştir. Mamikoneanların kökeni hakkında çeşitli görüşler mevcuttur, bazı araştırmacılar bu ailenin Orta Asya'dan ya da Derbend bölgesinden geldiğini öne sürerken, Adontz ve özellikle Toumanoff, soylarının İberia ile bağlantılı olması gerektiğini ileri sürmektedir.[22] Peroʿz'un 484 yılında Hazar'ın doğusunda Sebeos'un "Kuşanlar" olarak andığı Eftalitler karşısında uğramış olduğu mağlubiyet, Güney Kafkasya'daki Vahaneanc isyanının kaderini değiştirmiş ve isyancılar amaçlarına ulaşmışlardır.[23] Peroʿz'un ölümünü müteakip tahta geçen Vağarş (Վաղարշ) (484-488) döneminde, Sasanilerin Persarmenia politikasında bariz bir yumuşama gözlemlenmiştir. Çalkantılı bir süreçle iktidara gelen Vağarş (Վաղարշ) Persarmenia ve çevresindeki askerî operasyonları sürdürme konusunda isteksiz davranmıştır. Zira bu bölgelerdeki ayaklanmaların devam etmesi, hükümdarlığını tehdit edebilirdi. İşte bu koşullar altında, yeni hükümdar Vağarş döneminde 484 yılında imzalanan Nuarsak (Նուարսակ) antlaşması, isyancıların taleplerinin önemli bir kısmını[24] kabul ettiren tarihî bir belge olarak ortaya çıkmıştır.[25]

Sebeos'un anlatısında Hunlara dair ilk kayıt, Vahan Mamikonean'ın Sasani hükümdarı Peroʿz'a karşı isyanını konu edinen bölümde yer almaktadır. Bu araştırmadaki amaç Vahaneanc ayaklanmasının teferruatını araştırmak değil, Sebeos'un söz konusu ayaklanmada Hunlardan söz etmesinin doğurduğu sorunu çözümlemeye çalışmaktır. Sebeos'un sunmuş olduğu kayıtlara göre, Sasani hükümdarı Peroz'un hakimiyeti döneminde Hristiyanlığa ait bütün ayrıcalıklar, ritüeller ve dini uygulamalar serbestisi ortadan kaldırılmış, bu durum Hristiyan ileri gelenleri üzerinde derin bir baskı hissi yaratmıştır. Kaynağa göre, bu uygulamalar öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, Hristiyan

[19] Toumanoff 1966, s. 596.
[20] Grousset 2019, s. 209.
[21] Dedeyan 2015, s. 167.
[22] Garsoian 2000.
[23] Alizade 2026, s. 45.
[24] Pʿarpetsʿi'de sunulan bu antlaşma metninde, üç temel talep sunulmaktadır: İlk olarak, Hristiyan inancının özgürce sürdürülmesine izin verilmelidir. Hiçbir Hristiyan Zerdüşt yapılmamalı, Mag olduğu için kimseye ayrıcalık tanınmamalı, Zerdüşt ateş sunakları kaldırılmalı ve kiliseye yönelik hakaretler son bulmalıdır. İkinci olarak, halk arasında adalet gözetilmeli, erdemliyle kötü, değerliyle değersiz, soylu ile sıradan olan ayırt edilmelidir. Tembel ve zararlılar dışlanmalı, bilgelere danışılmalı, akılsızlar meclisten uzaklaştırılmalıdır. Üçüncü olarak, hükümdar yönetimde aracılara değil, doğrudan kendi gözlem ve kararlarına dayanmalı, halkı bizzat tanıyıp, olayları kendisi değerlendirip hüküm vermelidir. Pʿarpetsʿi 1904, s. 160-161.; Pʿarpetsʿi 1991, s. 220-222.
[25] Mammadova 1986, s. 193.

prensler boyunduruğu üzerlerinden atmaya karar vermiştir. Bu bağlamda, Mamikonean soyundan gelen Vahan, Sasani egemenliğine karşı açık bir isyan başlatmıştır. Sebeos'un aktardığına göre, bu gelişmeler karşısında: Peroʿz, onun üzerine büyük bir Hun ordusu gönderdi. İsyancıların öldürülmesi ve bütün erkeklerin kılıçtan geçirilmesi konusunda onlara kesin emirler verdi. Sparapet Vahan Mamikonian ise binlerce (30.000) seçkin silahlı askerle ona karşı koymak üzere hızla harekete geçti. Birlikler, birlik karşısında birlik ve saf karşısında saf olacak şekilde düzen aldılar. Ardından Geran ovasında borazan sesleri eşliğinde derhal birbirlerine saldırdılar.[26]

Yine aynı yerde Sebeos, Sasani birleşik ordularının mağlup olduğunu ve bunun üzerine Peroʿz'un isyancılar üzerine yeni bir sefer düzenlemek istediğini, fakat bu planını hayata geçiremediğini belirtir. Çünkü o sırada doğu sınırında "Kuşanlar" olarak ifade ettiği halka ait ciddi bir tehdit baş göstermiştir. Kaynak, bizzat "Kuşan" hükümdarının büyük bir orduyla Peroʿz'a karşı sefere çıktığını ifade eder. Peroʿz, bu tehdide karşı ordusunu toplar sonra isyancılar üzerine dönerim diyerek doğuya yönelir. Ancak yaşanan büyük savaşta, "Kuşan" ordusu Sasani ordusunu tamamen imha eder. Sebeos'un ifadesiyle, hiçbir Sasani askeri kurtulamaz olur. Peroʿz da yedi oğluyla birlikte bu savaşta hayatını kaybeder. Sebeos'un andığı bu olay Pʿarpetsʿi[27] de dahil olmakla, Procopius,[28] Yeshua Stylite[29] ve Agathias[30] gibi müverrihlerce de kaydedilmiştir. Ayaklanma sürecinde Sasani birlikleri askeri olarak çok güçlü değillerdi, zira ordunun büyük kısmı Eftalitlerle savaş için programlanmıştı.[31]

Sebeosun kaydında aydınlatılmaya muhtaç bir diğer husus, savaşın gerçekleşmiş olduğu Geran ovasının günümüzde nereye tekabül ettiği meselesidir. Thomson, çevirisinde ilgili yerde Geran ovasına yaptığı açıklamada Ananias'a atfedilen "Coğrafiya" eserinde Hewsen'in açıklamasına gönderme yapmaktadır. Hewsen, Ananias'ın Albania'nın Uti vilayetinin bölgeleri içerisinde saydığı Aranrvot[32] bölgesinin günümüz Geran nehri vadisinde yer aldığına dair not düşmektedir.[33] Ananias'ın Uti vilayetine dair tasviri - Aras-Karabağ ve Kür nehri arasında - günümüz coğrafi göstericilere ve Geran ovasının yerleştiği bölgeye uygun gelmektedir. Hübschmann'ın çalışmasında da Uti Aras'ın batısında Karabağ ile Kür nehri arasında gösterilmekte ve antik kaynaklardaki karşılığı olan Otene/Uitia olarak Plinus, Batlamyus ve Strabo'nun verileri ile

---

[26] "Ցայնժամ արձակէ ի վերայ նորա **Պերոզ** արբալ **Հոնաց** զաւր յոյժ: Եւ հրաման տայ խիստ սաստիւ սպանանել զապստամբն, եւ հարկանել զամենայն արու սրով սուսերի: Ընդդէմ սորա աճապարեալ **Վահան** սպարապետն ի **հազարաւ** ընտիր վառելոց, կարգին գունդ առ գունդ եւ ճակատ առ ճակատ, եւ յարձակին ի միմեանս ի ձայն փողոյ տագնապաւ ի դաշտին **Գերանայ**:" Sebeos 1979, s. 66.; Sebeos 1862, s. 25.; Sebeos 1985, s. 5 (g24).; Sebeos 1999, s. 3-4.; Sebeos 2019, s. 25.

[27] Pʿarpetsʿi 1891, s. 536-539.; Pʿarpetsʿi 1904, s. 154-156.; Pʿarpetsʿi 1907, s. 341-343.; Pʿarpetsʿi 1991, s. 214-215.; Pʿarpetsʿi 1985, s. 305-308.

[28] Procopius 1914, frg. I. iv. 5-10, 10-16, s. 23-25.

[29] Stylite 1882, s. 8-9. IX, XI.

[30] Agathias 1975, s. 130. IV/27.; 2023 s. 189.

[31] Thomson 2008, s. 669.

[32] Ananias 1992, s. 65/65A.

[33] Ananias 1992, s. 262. 166A.

örtüştürmektedir.[34] Sebeos'un yukarıda verilen ilgili kaydında Geran nehir olarak değil ova - (daştin) (դաշտին) olarak geçmektedir. Goran nehrinin geçtiği yerlerde ova, düz coğrafi alan mahiyetine uygun olan bölge günümüz Azerbaycan'ın Goranboy iline tekabül etmektedir. Goranboy şehir merkezi[35] Goran nehrinin[36] geçtiği ovalık alanın sağında kalmaktadır. Nehrin sol tarafı da yine ova mahiyetine uygun düzlük bir alandır. Geran adının günümüz Goran adıyla bağlantılı olduğunu düşündüğümüzde savaşın gerçekleştiği ovanın Goran nehri sahilinde yerleşen Goranboy ili sınırlarında olduğunu varsayabiliriz. Söz konusu ovanın iki yükseklik arasında kalan, Veyisli[37] ve Goran[38] köyleri arasında düz çizgi olarak uzanan ve Goranboy ilini de içine alarak nehir boyu kuç uçuşu mesafesi yaklaşık olarak 14 km'lik bir alanı kapsamaktadır. Goran ili çevresinde benzer şekilde başka düzlük araziler de mevcuttur. Ancak ele aldığımız veride Goran nehrinin geçtiği düzlük alan Veysli ve Goran köyleri arasında kalmaktadır. Bu bölge Veysli köyü tarafından güneydoğu istikametinde kalan Karabağ bölgesi üzerinden Küçük Kafkas dağlarının alçalmaya yüz tuttuğu, Veysli köyüne doğru yerini tepeliklere bıraktığı ve devamında Goran nehrinin geçtiği ovalık alana açılmaktadır. Ovanın sonlandığı ve yine nehir vadisinde yer alan Goran köyü de kuzey istikametinden Bozdağ silsilesinin sonunda yer alan Düz Dağın[39] (286 km) güneyinde ovaya açılan bölgede yer almaktadır.

V. yy.'ın sonlarına doğru meydana gelen bu ayaklanmaya dair bilgi aktaran iki temel kaynaktan biri olan Sebeos, eserini VII. yy.'ın ortalarına doğru tamamlamıştır. Buna karşın Pʿarpetsʿi, söz konusu olayların doğrudan şahidi olan bir müverrih olarak, daha ayrıntılı ve döneme tanıklık eden bir bakış sunar. Bu iki yazarın kayıtları arasında, özellikle Hunların ayaklanmadaki rolleri bağlamında dikkat çekici farklılıklar mevcuttur. Pʿarpetsʿi'nin anlatımında, Hun olarak anılanların Hristiyan isyancılarla birlikte hareket etmeleri beklendiği,[40] ancak Hunlardan isyancılara desteğin gelmediğini ve bu durummda İberia kralının emriyle "biryerlerden toplanan" 300 Hun savaşçısının Mamikonean'a yardım amacıyla gönderildiğini öğreniyoruz.[41] Buna karşın Sebeos'un anlatımında, Hunlar Sasani hükümdarı Peroʿz'un emriyle Hristiyanlara karşı savaşan güçler olarak tasvir edilmektedir. Bu durum, aynı tarihsel olaya dair kaynaklar arasında Hunlar özelinde rol farklılığı olduğunu ortaya koymaktadır. Pourshariati, Sasanilerin İberlerin Hunların yardımını alma ihtimalinden korktuklarını belirtmektedir.[42] Nitekim Pʿarpetsʿi'nin kayıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla Hunların isyancılara yardım edeceği beklenilmiş, ancak bu bekleyiş boşa çıkmıştır. İki kaynak arasındaki bir diğer uyuşmazlık, Sasanilerin

---

[34] Hübschmann 1904, s. 270-271.

[35] Araştırmada gösterilen Goranboy şehri 40°36'29.68"N 46°47'00.21"E koordinatlarındadır.

[36] Araştırmada gösterilen Geran nehri 40°36'21.36"N 46°45'03.65"E koordinatlarındadır.

[37] Araştırmada gösterilen Veysli köyü 40°35′16.65″N, 46°43′33.81″E koordinatlarındadır.

[38] Araştırmada gösterilen Goran köyü 40°39'14.37"N 46°51'05.06"E koordinatlarındadır.

[39] Bolşoy Atlas 1939; Araştırmada gösterilen Düz Dağ 40°40'58.96"N 46°54'49.26"E koordinatlarında bulunmaktadır.

[40] Pʿarpetsʿi 1891, s. 407.; Pʿarpetsʿi 1904, s. 118.; Pʿarpetsʿi 1907, s. 260.; Pʿarpetsʿi 1985, s. 228.; Pʿarpetsʿi 1991, s. 172.

[41] Pʿarpetsʿi 1891, s. 436.; Pʿarpetsʿi 1904, s. 126.; Pʿarpetsʿi 1907, s. 278.; Pʿarpetsʿi 1985, s. 246.; Pʿarpetsʿi 1991, s. 181-182.

[42] Pourshariati 2008, s. 73.

Hazar'ın doğusunda karşılaştığı güçlerin adlandırılması üzerinedir. Sebeos, bu grupları "Kuşanlar" olarak nitelendirirken, Pʿarpetsʿi aynı gücü Eftalitler (Հեփթաղիթ) olarak anmaktadır.[43] Doğu dillerindeki sonraki krallıklar için "Kʿuşan" teriminin kullanılması, Roma kaynaklarının erken dönemde göçebeler için "İskit" ya da daha sonraki göçebeleri için ise "Hunlar" olarak adlandırmasına benzerdir.[44] Ancak bu çalışmada söz konusu savaşın doğrudan konusu olmadığı gerekçesiyle, Hazar'ın doğusundaki bu güçlerin kimliği detaylı biçimde ele alınmayacaktır. Öte yandan, bu coğrafya ve burada yaşayan topluluklara dair bilgiler, V. yy. Grabar müverrihlerinden biri olan Eğişe'nin 455 yılına kadar olan kayıtlarında, "Kuşan adlandırılan Hun dünyası" şeklinde ifade edilmiştir.[45]

Sebeos'un ele aldığımız bu kaydı, "Hun" olarak anılanların kimliği ve tarihsel rolleri bağlamında birtakım sorunları gündeme getirmektedir. Öncelikle, Sebeos'un bu konuya dair aktardığı verilerin, çağdaşı Pʿarpetsʿi'nin kayıtlarına kıyasla ilk bakıştan güvenilirlik açısından daha zayıf görülebilir. Çünkü Pʿarpetsʿi, söz konusu dönemin ve olayların doğrudan tanığı olan bir müverrihtir. Sebeos ise ilgili hadiseyi, kendisinden önceki gelişmeleri özetle aktarırken kısaca değinmektedir. Sebeos'ta geçen, Peroʿz'un emriyle Hristiyan isyancılara karşı savaşmak üzere görevlendirilen Hunların varlığını doğrulamak ya da tümüyle reddetmek için elimizde kesin ve doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak eğer bu bilgi tarihsel gerçekliğe dayanıyorsa, o takdirde bu Hunların kimler olabileceğine dair birtakım çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bununla birlikte, Sebeos'un bu kaydı müverrihin yanılgısı, bir anakronizm ya da müstensih eklemesi de olabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Pʿarpetsʿi'nin anlatımında Kafkasya'nın kuzeyinde yaşayan ve Hunlardan söz edilmektedir. Ancak bu gruplar, İberia kralının çağrısına uymayarak Hristiyan isyancılara destek vermemişlerdir. Bu durumda, Sebeos'un sözünü ettiği Hunlar - İberia kralına desteğe gelmeyen - gerçekten de Peroʿz'un çağrısı üzerine Hristiyan isyancılara karşı savaşmış olabilirler mi? Bu tür durumlar, Hunların tarihsel tutumları açısından olağan kabul edilebilir. Örneğin, 462-463 yıllarındaki II. Vaçe ayaklanması sırasında Hunlar, Sasani hükümdarı Peroʿz'un çağrısı üzerine Albania'daki isyanı bastırmak için destek kuvvetleri göndermişlerdi.[46] Yine 450-451 yıllarındaki Avarayr ayaklanması sırasında Hun olarak anılan unsurlar hem Hristiyan isyancıların safında[47] hem de Sasani ordusunda yer almışlardır.[48] Bununla birlikte, olayların çağdaşı olan Pʿarpetsʿi'nin anlatısı, Hunların Sasani ordusunun müttefiki olarak savaşa katıldığını kesin biçimde göstermese de, Hristiyan isyancılara karşı yürütülen askerî harekât sırasında Sasani komutanlığının - Sebeos'un aktardığı bilgilerle paralel

[43] Pʿarpetsʿi 1891, s. 536-539.; Pʿarpetsʿi 1904, s. 154-156.; Pʿarpetsʿi 1907, s. 341-343.; Pʿarpetsʿi 1985, s. 305-308.; Pʿarpetsʿi 1991, s. 214-215.

[44] Frye 2006, s. 146.

[45] Eğişe 1865, s. 18.; Eğişe 1971, s. 31.; Eğişe 1982, s. 66.; Eğişe 1989, s. 23-25.; Eğişe 1994, s. 12-14.

[46] Eğişe 1853, s. 92.; Eğişe 1865, s. 387-388.; Eğişe 1971, s. 170.; Eğişe 1982, s. 242-243.; Eğişe 1989, s. 399.; Eğişe 1994, s. 139-140.

[47] Eğişe 1853, s. 42.; Eğişe 1865, s. 146.; Eğişe 1903, s. 306.; Eğişe 1971, s. 79-80.; Eğişe 1982, s. 130.; Eğişe 1989, s. 157.; Eğişe 1994, s. 58.

[48] Eğişe 1865, s. 74-75.; Eğişe 1903, s. 245.; Eğişe 1971, s. 52.; Eğişe 1982, s. 93-94.; Eğişe 1989, s. 85.; Eğişe 1994, s. 33.

şekilde - Hun gruplarıyla irtibat kurduğunu veya kurmaya çalıştığını düşündüren veriler içermektedir. Pʿarpetsʿi', Hristiyan isyancıların Sasani ordu komutanının Persarmenialı birlikleri alıp kapılara (դուռն) gidilmesinden endişe duyduklarını belirtmektedir.[49] Yine aynı yerde Bedrosian, Grabarca baskılarda "դուռն" olarak geçen kelimenin Derbent'deki Hun kapıları (kalesi) olduğu belirtilmektedir. Thomson'un çevirisinde ise Persarmenia birliklerinin Sasani sarayında bir araya toplatılacağından endişe duyulduğu yazılmaktadır. Ancak Pʿarpetsʿi'nin metninin Grabarca versiyonunda "saray kapıları", "Sasani sarayı" veya Thomson'un çevirisinde sunduğu gibi "court" ifadesi geçmemektedir. Grabarca metinde Pers kapıları - "դուռն Պարսից", kral kapıları - "դուռն արքայիւ" ve benzeri ifadelerle Sasani sarayından bahsedildiği anlaşılabilirdi. Ancak doğrudan kapılar ifadesinden anlaşılan Kafkasya geçit kapılarıdır. Bununla birlikte Sasani komutanının emrindeki Hristiyan birlikleri kendi sarayında toplatacağından ziyade, Hunlarla bir ittifak kurulacağı endişe yaratmış olabilirdi. Pʿarpetsʿi'nin söz konusu kaydı, Sasaniler ile Hunlar arasında bir iş birliği veya ittifak arayışının varlığına işaret eden dolaylı bir kanıt olarak yorumlandığında, Sebeos'un Hunların Sasani askerî faaliyetlerinde müttefik unsur olarak yer aldıklarına ilişkin anlatısı da tamamen göz ardı edilemeyecek bir tarihsel zemin kazanmaktadır. Aynı zamanda İberia kralının destek çağırısına uymayan Hunlar, Sebeos'un kaydından da anlaşılacağı üzere Sasani tarafının çağırısına uymuş olmalılar. Bu yorumların zıttı olarak Sasani komutanının kendileriyle birlikte emrinde olan Persarmenialı birlikleri Hun kapılarına götürmesinin sebebi Hunların geçit yeri olan Hun (Chor) kalesinin güvenliğini artırmak ve Hristiyan iyancılara destek için birlikler gönderilmesinin önünü engelemek olduğu da düşünülebilir.[50] Vahaneanc ayaklanası sırasında Hunlardan bahsedilmesi yalnızca Sebeos'a ait bir veri olmuş olsaydı söz konusu isimle anılanların gerçek kimliği daha çok şüphe doğurmuş olacaktı. Zira aşağıdaki başlıklarda da görüleceği üzere Sebeos'un kayıtlarında VI. yy.'ın sonlarına doğru da "Hun" adlandırması kullanılmaktadır. Yâni Sebeos'un Hun tanımının isabetli olmayışı 484 yılına tarihlenen kayıttaki Hun adlandırmasının doğruluğunu daha çok şüphe altında bırakacaktı. Ancak olayların doğrudan tanığı olan Pʿarpetsʿi'nin kaydında da ilgili olaylarda Hunlardan bahsedilmesi farklı bir manzara ortaya çıkarmaktadır. Yâni Pʿarpetsʿi'nin kaydı "Hun" adlandırmasının söz konusu dönem için doğrudan Hun olan gruplara yönelik kullanılmış olabileceği ihtimalini artırmaktadır. Vahaneanc ayaklanmasında Hunların Sasanilerin müttefiki olduklarına dair tek kayıt Sebeos'da geçmekle birlikte bu husus söz konusu dönemin şahidi olan Pʿarpetsʿi'nin kayıtlarıyla dolaylı olarak desteklenmektedir.

Sebeos'un bu alt başlıkta değerlendirilen ve 484 yılına tarihlendirilen kaydı, sonraki bölümlerde ele alınacak olan 572, 595 ve 653/654 yıllarına tarihlenen Hun kayıtlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, Hun adlandırmasının uzun süreli varlığına işaret eden bir süreklilik ortaya çıkmaktadır. Bu sürekliliğin hangi Hun topluluğu tarafından temsil edildiği sorusu ise Sebeos'un Hunlara ilişkin kayıtlarının temel problemlerinden

[49] "Բայց երկնչէին, թէ մի գուցէ առեալ զգունդն Հայոց զորագլխացն Պարսից՝ ընդ նոյն ի դուռն գումարիցեն:" Pʿarpetsʿi 1891, s. 407.; Pʿarpetsʿi 1904, s. 118.; Pʿarpetsʿi 1907, s. 260.; Pʿarpetsʿi 1985, s. 228.; Pʿarpetsʿi 1991, s. 172.

[50] Alizada 2024, s. 204.

birini oluşturmaktadır. Bu noktada, Kafkasya'nın doğusunda kalarak Avrupa'ya yönelen Hun kitlesine katılmayan ve kaynaklarda Khaylndurkʿlar olarak anılan topluluğun[51] sonraki yüzyıllardaki durumunun dikkate alınması gerekmektedir. Eğişe'nin kayıtlarında Khaylndurkʿlar, 450 yılından başlayarak 463 yılına kadar Güney Kafkasya'daki bir sıra olaylarda etkin bir unsur olarak görünmektedir. Eğişe'nin eserinin bu tarihlerden sonra sona ermesi nedeniyle söz konusu topluluğu daha ileri dönemler için takip etmek mümkün değildir. Bununla birlikte müverrihin anlatımında Khaylndurkʿlar, Kafkasya'da hüküm süren bir siyasi yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.[52] Pʿarpetsʿi'nin verileri ise 463 yılından sonra da en azından 484 yılı dolaylarında Hunların Kafkasya'da siyasi varlıklarını sürdürdüklerini düşündürmektedir. Nitekim 484 yılı, Avrupa Hun hâkimiyetinin ortadan kalktığı bir döneme karşılık gelmesine rağmen, bu durum Hunların bütünüyle tarih sahnesinden çekildikleri anlamına gelmemektedir. Aksine, Eğişe ve Pʿarpetsʿi'nin aktardığı bilgiler, Avrupa'daki Hun siyasi teşekkülünden bağımsız olarak Kafkasya'da bir Hun hâkimiyetinin varlığını düşündürmektedir. Pʿarpetsʿi'nin Vahan Mamikonean ayaklanmasına ilişkin anlatısında Sasani hükümdarının ağzından Hunlar, "Hunların kralı" (Հոնաց արքայ) tarafından yönetilen bir siyasi yapı olarak anılmaktadır.[53] Bu ifade, V. yüzyılın sonlarında Kafkasya'da Hunlara ait bir hükümdarlığın mevcudiyetine işaret eden bir veri niteliğindedir. Kafkasya'daki bu Hun siyasi teşekkülünün yapısı ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Aynı şekilde Sebeos'un VI. yüzyılın sonlarına ilişkin kayıtlarında zikredilen Hunların hâlâ bağımsız bir krallığı temsil edip etmedikleri de mevcut veriler ışığında kesin olarak belirlenememektedir. Bununla birlikte, Sebeos'da söz konusu dönemde Hun olarak anılanlar, Eğişe'nin kayıtlarında görülen Khaylndurkʿ krallığından geriye kalan Hunlarla bağlantılı olup olmamaları üzerinde düşünülebilir.

Vardan Mamikonean Ayaklanmasında Hunlar

572 yılında Persarmenia'da ortaya çıkan Hristiyan ayaklanması, Sasani politikaları açısından geniş bir literatüre sahiptir. Bu bölümün amacı ayaklanmanın sebeplerini, gelişimini veya siyasî sonuçlarını ayrıntılı biçimde incelemek değildir. Burada odak noktası, Sebeos'un anlatısında ayaklanmanın bastırılması sürecinde Hun olarak anılanların olaylarda iştirakı meselesidir. Bu nedenle isyanın genel seyri yalnızca Hunların askerî faaliyetlerini ve Sebeos'un Hun algısını açıklamaya imkân verecek

[51] Golden, "Erken İç Asya" için yazdığı "Güney Rusya Bozkırlarının Halkları" adlı bölümde Khaylndurkʿları Avrupa'ya göç etmeyen ve bölgede kalan Hun grubu olarak görmektedir. bkz: Golden 2023, s. 350.

[52] Kayıtta Hristiyanlığı kabul etmiş Bel (Բել) adlı bir Hunun Khaylndurkʿlar ülkesinin krallarının soyundan olduğu belirtilmektedir. bkz: Eğişe 1853, s. 68.; Eğişe 1865, s. 272.; Eğişe 1903, s. 396.; Eğişe 1971, s. 127.; Eğişe 1982, s. 192-193.; Eğişe 1989, s. 285-287.; Eğişe 1994, s. 101.

[53] "Kaysr ya da Hunların kralı, bizim Vardan gibi bir hizmetkârı zorla elimden almak isteseydi, Aryanların bütün gücüyle savaşır ve onu geri alıncaya kadar karşı tarafa hiç rahat vermezdim - Զի զայնպիսի ծառայ մի զմեր, որպէս զՎարդան, և կայսր և կամ Հոնաց արքայ բռնութեամբ յինէն հանել կամէին՝ ամենայն Արեաց ուժովս կռուէի, և չտայի հանգչել՝ մինչև այսրէն յիս հանէի:" Ğazar 1891, s. 281.; Ğazar 1904, s. 84-85.; Ğazar 1907, s. 182.; Ğazar 1985, s. 157.; Ğazar 1991, s. 131.

ölçüde ele alınacaktır. Sebeos, Anuşirvan Khosrov'un, (531-579) saltanatının 41. yılında (572) Vardan Mamikonean'ın Sasani hakimiyetine karşı isyan başlatmasından ve Roma'nın hizmetine girmesinden bahseder.[54] Ayaklanma sırasında Hristiyan isyancılar üzerine gönderilen, sayısı ve komutanlarının adı aynı olan iki ordudan bahsedilir. İlk gönderilen ordunun yine aynı kayıtta anlatılmakta ve 20.000 kişiyle Mihran hanedanından Mihran Mihrevandak (Միհրանն Միհրևանդակ) komutasında geldiği Khağamğeay (Խաղամխեայ) düzlüğünde mağlup olduğu belirtiliyor. Sebeos'un aktardığı kayıtlarda Sasani hükümdarı Anuşirvan Khosrov'un, saltanatının ilk dönemlerinde ve bu büyük isyan patlak vermeden önce ülkeyi baştan başa imar ettiği vurgulanmaktadır. Sebeos onu, barışsever ve refah destekçisi bir hükümdar olarak tasvir eder. Ancak isyan ortaya çıktığında Khosrov büyük bir öfke ve hiddete kapılır. Kendisini tamamen suçsuz gören hükümdarın, Sebeos'un kayıtlarında şu ifadelerine yer verilir: "Ben tüm ülkeye bir efendi değil, baba oldum ve hepsini evlatlarım, dostlarım gibi gözetip korudum. Şimdi ise Tanrı bu kanın intikamını onlardan soracaktır."[55] Persarmenia'da Hristiyanların Sasani baskısı karşısında lideri olan Manuel Makonean Sasani marzbanı Suren tarafından öldürülmüştü. 572 yılında Sasani marzbanı Suren'in II. Vardan Mamikonean tarafından öldürülmesi,[56] II Vardan Mamikonean ve patrik Hovhannes Kapeğyan'ın yönettiği isyanın başlamasına sebep olmuştu.[57] Marzban Suren Persarmenia bölgesini 564-572 yılları arasında yönetmişti. Suren, Dwin'de bir Zerdüşt tapınağı yaptırmış ve marzbanlığı döneminde Hristiyanlara Zerdüştlüğü kabul ettirmek için çalışmıştı.

Sebeos, bu bağlamda isyancılar üzerinde Hunların da aralarında bulunduğu ikinci bir ordunun gönderildiğinden bahseder ve bu ordunun da sayısı aynı olarak verilir: Sonra, tamamen silahlanmış 20.000 asker ve çok sayıda fille birlikte Goğon Mihran (Գողոնն Միհրանն) geldi. Yanında, Kafkas Dağları boyunca yaşayan sayısız kavimlerin kuvvetlerinden gelen birçok yardımcı birlik de vardı; bunlar Hun kavimleriydi.[58] Yine aynı yerde Sebeos'un aktardığına göre Goğon Mihran'ın gelişiyle birlikte halkın bir kısmı geçilmez kalelere sığınarak kurtulurken, bir kısmı daha uzak diyarlara kaçmış; ancak geride kalan pek çok kişi karşılarına çıkan herkesi katleden ordular tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Bu sırada İberia'da yaptığı savaşta mağlup olan Mihran, ardından sahte bir yeminle Ankgh'ı ele geçirmiş ve Siwnikʿ hakimi P'ilippos'u hem şehir ile Khağamğeay arasında hem de Vanand'daki Utmus köyünde mağlup ederek bölgede yedi yıl kaldıktan sonra ayrılmıştır. Pourshariati'nin değerlendirmesine göre Mihran, 573-575 yılları arasında Kafkasya'daki askerî harekât sahnesine sevk edilmiştir. İlk olarak İberia'ya

[54] Sebeos 1862, s. 28.; Sebeos 1979, s. 67.; Sebeos 1985, s. 7 (g25).; Sebeos 1999, s. 6-7.

[55] Sebeos 1862, s. 29.; Sebeos 1979, s. 69.; Sebeos 1985, s. 12 (g28).; Sebeos 1999, s. 9.; Sebeos 2020, s. 28.

[56] Toumanoff 1966, s. 603.

[57] Grousset 2019, s. 235-235.

[58] "Ապա եկն և Գողոն Միրանն ի հազարաւ զաւրաց սպառազինաց և փղաւք բազմաւք, և ունէր նա ընդ ինքեան սատարս բազումս ի ճամբարէ անթիւ ազգացն, որ բնակեալն են ընդ լեռնակողմամբն կովկասու ազգք Հոնաց ..." Sebeos 1862, s. 30-31.; Sebeos 1979, s. 70.; Sebeos 1985, s. 13 (g29).; Sebeos 1999, s. 10-11.; Sebeos 2020, s. 29.

ilerlemiş, ancak burada bir yenilgiye uğramıştır.[59] Sebeos'da Hunlardan bahsedildiği 573-575 tarihlerinde Roma'da II. Iustinus (565-578) hüküm sürmekteydi. Bu harekete bazı İberler de katılmış, isyancılar Roma'ya başvurarak destek talebinde bulunmuşlardır. 575 yılına gelindiğinde ise Sasaniler Persarmenia'nın yanı sıra İberia üzerindeki kontrolünü yeniden tesis etmiştir. Dedeyan'ın da vurguladığı üzere isyanın başlamasına sebep Persarmenia'daki Sasani marzbanı Suren'in (564-572) seleflerinin bir yüzyıldan fazladan beri vaz geçtiği Zerdüştlük dayatmalarına yeniden başlaması ve nakhararların hakimiyetini zayıflatmaya çalışması idi.[60] Sanani marzbanı Suren'in öldürülmesine rağmen isyancılar mağlup oldular ve Roma'ya sığınmak zorunda kaldılar. Dedeyan, Roma imparatorunun isyancıları himayesine aldığını ve Hunlara karşı yükseltilen kalelerin bakımı için 561 antlaşması ile Sasanilere ödemek zorunda olduğu meblağı reddettiğini belirtmektedir.[61]

Sebeos, Hunların da anıldığı ordusunun sayısının kesin bir rakam vermeden հազարաւ (hazarav) - binlerce ifadesiyle göstermektedir. Metnin ilgili yerinin ikincil dillerdeki tercümelerinde bu sayı 20.000 olarak verilmiştir. Vahan Mamikonean ayaklanmasını ele aldığımız ilk alt başlıkta da aynı ifadeyle Vahanın ordusunun sayısı ifade edilmekte ve tercümelerde bu sayı 30.000 olarak gösterilmektedir. İfade aynı kalmakla birlikte rakamlar değişmektedir. Binlerce şeklinde anlaşılması gereken bu ifadeden Goğon Mihran ordusunun ne kadar olduğunu tahmin etmek imkansızdır. Bu bağlamda savaşa katılan Hun olarak anılanların da sayısı konusund abir fikir yürütmek imkansız durmaktadır. Goğon Mihran'ın kumandasındaki ordu sıralarında anılan Hunların Ankgh'da, Siwnikʿ şehri ile Khağamğeay arasında ve Vanand'daki Utmus köyündeki savaşlara katıldıklarını varsaydığımızda her iki bölgede bulunmuş olabileceklerini görmek mümkündür. Hun olarak anılanların katıldıkları savaşların gerçekleştiği coğrafi noktaların tespiti Sebeos'un metnindeki Hun sorunsalının çözümlenmesi açısından önem arzetmektedir. Sebeos, Goğon Mihran'ın gelişini tasvir ederken onun İberia'da da savaşa katıldığını, ardından Ankgh'ı, Siwnikʿ şehri ile Khağamğeay ve Utmus köyündeki savaşlardan bahseder. Thomson, çevirisinde yapmış olduğu açıklamada Khağamğeay'ın Dwin yakınlarında olduğunu[62] ve Sebeosun Dwin ile Khağamğeay savaşlarının aynı olduğunu ima ettiğini belirterek Utmus'un yerleştiği Vanand'ın Ayrarat'da olduğuna dair Hewsen'in yorumuna gönderme yapmaktadır.[63] Hewsen'in yaptığı harita çalışmasında Vanand günümüz Kars ilinde, Çıldır gölünün güneyi, Arpaçay'ın sağ ve sol istikametinde geniş bir alanı kapsamakta, Dwin ve Siwnik gösterilmektedir.[64] Hübschmann, göre Ayrarat VII. yüzyılda bile hâlâ, kuzeyde ve güneyde Aragats ile Ağrı dağları tarafından sınırlandırılan, batı-doğu doğrultusunda ise yaklaşık olarak Arpaçay nehrinin döküldüğü yerden Nahçıvan bölgesine kadar uzanan

[59] Pourshariati 2008, s. 103.
[60] Dedeyan 2015, s. 177.
[61] Dedeyan 2015, s. 178.
[62] Sebeos 1999, s. 7.
[63] Sebeos 1999, s. 11.
[64] Ananias 1992, s. 65, 69. Map 24.

Aras ovasından ibaretti.[65] Goğon Mihran'ın ordusunda anılan Hunlar söz konusu bölgelerde yapılan savaşların hepsine katılıp katılmadığını belirleyecek ayrıntılı veriye sahip değiliz. VII. yy. müverrihi Sebeos, VI. yy.da geçen bu olayların şahidi olmamakla birlikte, anlatımı olayların genel tasvirinden ibarettir. Bu sebeple Hunlar özelinde veya savaşın gidişatına dair çok fazla veriye sahip değiliz. Hunların Güney Kafkasya'da müttefik olarak katıldıkları savaşların esasen savaş ganimeti elde etme ve sonra geri dönme üzerinde olduğunu varsaydığımızda adı geçen bölgeleirn hepsinde bulunduklarını düşünmek belki zorlayıcı olabilir.

Sebeos'un bu kaydı değerlendirilirken üzerinde durulması gereken temel husus, söz konusu Hunların gerçekten klasik Hun hükümdarlığının doğrudan devamı olup olmadığından ziyade, Hun adlandırmasının VI. yüzyılın ikinci yarısında hâlâ kullanılmaya devam ediyor olmasıdır. Zira müverrihin söz ettiği tarihsel bağlam, Hun siyasi hâkimiyetinin çoktan ortadan kalktığı ve Kuzey Kafkasya'daki güç dengelerinin Avarlar ile Türk Kağanlığı gibi yeni siyasî oluşumlar tarafından şekillendirildiği bir döneme karşılık gelmektedir. Buna rağmen Sebeos'un anlatısında Hun adı yaşamaya devam etmektedir. Bu durum, Hun adlandırmasının yalnızca geçmişteki bir devlet veya hükümdarlığa işaret eden tarihî bir hatıra olmadığını, aynı zamanda Kafkasya'nın kuzeydoğu kesimlerinde yaşayan topluluk için kullanılmaya devam eden bir etnik-siyasî terminoloji niteliği taşıdığını düşündürmektedir. Sebeos'un söz konusu tarihe dair verileri doğrudan gözlemden değil, kendisinden önceki anlatımlardan işiterek ya da yazılı kaynaklardan okuyarak aktardığını varsaymak gerekir. Söz konusu kayıtta, dağlık bölgelerin eteklerinde yaşayan toplulukların etnik çeşitliliği müverrih tarafından açıkça belirtilmektedir. Ancak bu topluluklar arasında Hunlar özellikle vurgulanmaktadır. Bu durum, Sebeos'un tüm grupları gelişigüzel biçimde Hunlar veya vahşi/barbar kavimler olarak nitelendirmediğini göstermektedir. Aksine, metindeki anlatımdan Hun olarak anılanlarla diğer halklar arasında bir ayrım yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu da müverrihin zihninde, bahsi geçen tarihlerde hâlâ Hun adıyla anılan belirli bir unsurun varlığına dair bir algının sürdüğünü göstermektedir. Bu yaklaşım, V. yüzyıldan itibaren Grabar tarih yazımında gözlemlenen daha geniş bir eğilime de işaret eder. V. yy.'dan sonra, Kafkasya'daki klasik Hun hâkimiyeti çözüldükten sonra bile, Hun hükümdarlığından geriye kalan Hunlar veya Hunlara benzetilen, onlardan zannedilen çeşitli toplulukların da Hun adıyla anılmaya devam ettiği görülmektedir. Bu kullanım arkaik adların çağdaş halklara yönelik sıradan kullanımından kaynaklanan bir anakronizm olarak durmamaktadır. Bununla birlikte, Sebeos'un VI. yüzyılın sonlarına doğru Hun olarak andığı topluluklar, bir sonraki başlıkta değerlendirilecek olan 618/619 yılına tarihlenen kaydından da anlaşıldığı üzere, söz konusu tarihlerde kuzeydeki "Kağanlık" olarak anılan siyasi otoriteyi temsil etmemektedir. Bu durum, Hun adlandırmasının belirli bir siyasi yapıyı değil, daha çok geleneksel ve kapsayıcı bir adlandırma olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Sebeos'un kaydında, Goğon Mihran'ın ordusu için toplanan birliklerin geldikleri bölgeye dair verilen bilgiler, Hun olarak adlandırılan unsurların Kafkasya'nın hangi kesiminde yaşadıklarını aydınlatabilecek önemli ipuçları sunmaktadır. Müverrihin

[65] Hübschmann 1904, s. 282.

anlatısında Hunlar, "Kafkas dağları boyunca yaşayan halklar" arasında zikredilmektedir. İlk bakışta bu ifade, Kafkas sıradağlarının hangi bölümünün kastedildiğini açıkça ortaya koymayan muğlak bir tanımlama gibi görünmektedir. Ancak Sebeos'un, sonuncu başlıkta değerlendirilecek olan ve 653/654 yılına tarihlenen kaydından,[66] müellifin zihnindeki Hun coğrafyasının Kafkasya'nın kuzeydoğu kesiminde, Derbent'in kuzeyine doğru uzanan bölgeyi ifade ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu kayıtta VII. yüzyılın ortalarında meydana gelen olaylar anlatılırken "Hun kalesi" ifadesine yer verilmektedir. Bu coğrafi işaret, Sebeos'un Hunlarla ilişkilendirdiği bölgenin lokalizasyonuna dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Dolayısıyla müellifin tasavvurunda Hunların yaşadığı veya Hunlarla özdeşleştirilen saha, Derbent hattının kuzeyinde ve Hazar kıyısı boyunca uzanan Kuzeydoğu Kafkasya coğrafyasında aranmalıdır. Aynı zamanda 572 yılına tarihlenen kaydı değerlendirirken, Sasani hâkimiyetinin nüfuz edebileceği ve askerî-siyasi iletişimi nispeten kolay biçimde sürdürebileceği bölgeler dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede söz konusu bölgenin, Kafkasya'nın güneydoğu kesiminde, Hazar denizi boyunca uzanan doğu etekleri olması daha muhtemel görünmektedir. Zira Kafkasların kuzeyinde, Karadeniz ile Hazar arasındaki geniş düzlüğe açılan bölgelerden Sasani otoritesinin savaşçı birlikler devşirmesi ve bunları kısa sürede sefer için harekete geçirmesi oldukça güçtür. Buna karşılık Hunların da dâhil olduğu toplulukların, Sasani nüfuz alanına yakın olmakla birlikte doğrudan Sasani idaresi altında bulunmayan, Derbent sınır hattının ötesinde yaşayan halklar arasında aranması daha makul görünmektedir. Bu durum, söz konusu toplulukların Sasani devleti ile belirli ölçülerde temas ve ilişki içerisinde olduklarını, ancak herhangi bir siyasî bağımlılık taşımadıklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu bölgedeki halkların, kuzeydeki Kağanlığın doğrudan otoritesini temsil eden unsurlar olarak değerlendirilmemesi gerektiğine de işaret etmektedir.

Sebeos'un bahsettiği Hunlar, Derbent'in kuzeyinde fakat Sasani nüfuz sahasına yakın konumlanan, yerel ve yarı bağımsız bir güç olarak yorumlanabilir. Bu durum VIII. yy. müverrihi Ğevond'un kayıtlarında yine Hun olarak anılanlar özelinde daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Arap komutanı Maslama'nın kuzey seferinde (717) Derbent ile günümüz Mahaçkala arasındaki bölge "Hunların ülkesi" olarak adlandırılırken, burayı da kapsayan ve yardım için başvurulan siyasî otorite "Hazar kralı" ve "Kağan" şeklinde zikredilmektedir.[67] Bu durumda, Kafkasya'nın kuzeyinde Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki sahada siyasi otoritenin hangi güç tarafından temsil edildiğinden bağımsız olarak, Sebeos ve onu takip eden Ğevond'un kayıtlarından izlenebildiği kadarıyla VI. yüzyılın sonlarından VIII. yüzyılın ilk yarısına kadar Kafkasya'nın kuzeydoğu kesiminde, Hazar denizi boyunca uzanan doğu eteklerinde yaşayan ve kaynaklarda "Hun ülkesi" ve doğrudan "Hunlar" olarak adlandırılan bir topluluğun varlığından söz etmek mümkündür. Söz konusu Hun ülkesi Hazarlardan ayrı, onlarla karıştırılmayan bir ülke olarak Movses Kağankatuatsi'nin 681/682 yılına tarihlenen kayıtlarında öne çıkmaktadır.[68] Sinor'un da ifade ettiği üzere Hazar hükümdarlığı içerisinde söz konusu

[66] Sebeos 1979, s. 173.; Sebeos 1999 s. 147-148.; Sebeos 1985, s. 175 (g48).
[67] Ğevond 1887, s. 40-41.; Ğevond 2006, s. 16 (g46).; Ğevond 2024, s. 106-107.
[68] Kağankatuatsi 1961, s. 152-159.; Kağankatuatsi 1983, s. 237-247.; Kağankatuatsi 2010, s. 107-108 (g368-374).

"Hun devleti"nin ne kadar zaman ve ne ölçüde belirli bir özerklik sürdüğünü ve sonunda ne vakit ve nasıl özümlenip ortadan kalktığı bilinmemektedir.[69] Söz konusu Hunların yerleşim sahası, genel hatlarıyla günümüzdeki Derbent ile Mahaçkala arasında kalan bölgeye karşılık gelmektedir. Dolayısıyla ilgili dönem boyunca Hun adlandırmasının, yalnızca geçmişteki siyasi oluşumlara yönelik tarihî bir hatırayı değil, aynı zamanda belirli bir coğrafyada yaşamaya devam eden ve dönemin çağdaş kaynakları tarafından tanınan bir topluluğu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte Sebeos'un anlatısında Hunlar yine bağımsız bir siyasî teşekkülün temsilcileri olarak değil, Sasani ordusunun seferine iştirak eden askerî birlikler arasında zikredilmektedir. Bu durum, söz konusu unsurun doğrudan Sasani tebaası olduklarını göstermemektedir. Aksine, Kafkasya sınır hattında yaşayan ve askerî kabiliyetleriyle tanınan savaşçı grupların belirli dönemlerde Sasani hizmetine girmiş olmaları daha muhtemel görünmektedir. Geç Antik Çağ boyunca farklı toplulukların ücret, ganimet veya siyasî çıkar karşılığında çeşitli devletlerin ordularında görev almaları yaygın bir uygulamaydı.

Thomson, Mihran'ın topladığı kuvvetleri "Sabir-Hunlar" olarak anmaktadır.[70] Thomson'un belirttiği Sabir/Hun tespiti doğru bir tespit olarak durmamaktadır. Sabirlerin Hunlardan bir grup olarak bilinmesi eserlerini VI. yy.'ın ortalarında tamamlayan Iordanes ve Procopius'un kayıtlarına dayanmaktadır. Iordanes, Sabirleri doğrudan Hunların bir kolu olarak anmaktadır.[71] Procopius ise kayıtlarında sıklıkla Sabir-Hun eşleştirmesi yapmaktadır.[72] Hatta Procopius'un Sabirlerle ilgili tespitleri, Sebeos'un, 572 ve 595 yılına tarihlenen kayıtlarında da görüleceği üzere Kafkasya'nın güneyindeki hadiselere göre izledikleri değişken siyasete uymaktadır. Müverrih Sabirleri tasvir ederken onların, Hun kavimlerinden biri olduklarını ve Kafkas dağları civarında yaşadıklarını yazmaktadır. Aynı zamanda kalabalık bir topluluk olduklarından birçok farklı hükümdarın idaresi altında bölünmüş durumda olduklarını ve bu hükümdarlardan bazılarının eski zamanlardan beri Roma imparatorunun tarafını tutarken, diğerleri Sasani hükümdarının yanında yer aldığını belirtmektedir.[73] Iordanes'ten farklı olarak Sabirlere dair daha ayrıntılı bilgiler veren ve kayıtları tarihlendirilebilen Procopius'un Sabirlere ilişkin anlatıları VI. yüzyılın ortalarını aşmamaktadır. Procopius'un eserinde Sabirler, Hun kavimlerinden biri olarak tanımlanmakla birlikte, bu kayıtların son örnekleri 550'li yıllara aittir. Buna karşılık Sebeos'un Hunlara dair kayıtları ağırlıklı olarak VI. yüzyılın 70'li yıllarından sonraya tarihlenmektedir. Dolayısıyla Procopius ve Iordanes'in Hunlarla ilişkilendirdiği Sabirlerin, Sebeos'un Hun adıyla andığı unsurla aynı siyasi oluşumu temsil ettiğini kesin biçimde ortaya koyan bir veri mevcut değildir. Bu sebeple VI. yüzyıl Kafkasya'sında Hun olarak adlandırılan bütün unsurların Sabirlerle özdeşleştirilmesi isabetli görünmemektedir. Zira Procopius'un açıkça belirttiği üzere Sabirler, Hun kavimlerinden yalnızca birini teşkil etmekteydi. Nitekim müellif, Sabirleri "Hun" olarak tanımlamakla birlikte Kafkasya'da Sabirler dışında başka Hun topluluklarının da

[69] Sinor 2023, s. 276-277.
[70] Sebeos 1999, s. 163.
[71] Iordaness 1915, s. 60.
[72] Procopius 2014, s. 467, 490-491, 501.
[73] Procopius 2014, s. 485.

yaşadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda her Sabiri Hun olarak değerlendirmek mümkün olsa da, her Hun topluluğunu Sabir olarak kabul etmek kaynakların sunduğu verilerle bağdaşmamaktadır.

Sebeos metninde hiçbir yerde "Sabir" adını kullanmamakta, buna karşılık farklı tarihsel bağlamlarda sürekli olarak Hun adlandırmasını tercih etmektedir. Üstelik VI. yüzyılın sonlarına doğru Sabirlerin bağımsız siyasî varlıklarına dair kaynaklardaki kayıtlar büyük ölçüde ortadan kalkmış görünmektedir. Bu nedenle Sebeos'un Hun olarak andığı unsurları toptancı biçimde Sabirlerle eşitlemek, müverrihin terminolojisini açıklamaktan ziyade modern araştırmacının tercih ettiği bir yorumun metne yansıtılması anlamına gelebilir. Eldeki veriler, Sebeos'un Hun adını belirli bir kabile veya siyasî teşekkülden çok daha geniş ve kapsayıcı bir askerî-etnik kategori olarak kullandığını düşündürmektedir. 570 li yıllar Avar kağanlığının bölgeyi, Kuzey Doğu Karadeniz'i kontrol altına aldığı Türk Kağanlığının ise onların yerini almaya çalıştığı dönemdir. Dolayısıyla söz konusu tarihlerde Hazar'ın batısında Sabir[74] egemenliğinin mevcudiyetine dair iz bulunmamaktadır. Sabirler Güney Kafkasya'da Romalılar ile Sasaniler arasındaki mücadelelerde adları VI. yüzyılın ortasına kadar anılmaktadır.[75] Sinor, tarihi kaynakların (Grabar, Süryani) Sabirlerin gerçek kimliği sorununa ışık tutmadığına dikkat çekmektedir.[76] VI. yy. Karadeniz'in kuzey doğusu ve kuzey Kafkasya coğrafyası, Hun hükümdarlığının çözülmesiyle başlayan ademi merkeziyetçi yapıdan, yüzyılın ikinci yarısında Avar ve Türk Kağanlıklarının gelişiyle yeniden siyasi bir monopolleşmeye doğru evrilen son derece devingen ve değişken bir süreç sergilemiştir. VI. yüzyılın başlarında Sabirler, Kafkasya'nın kuzeyinden Anadolu içlerine kadar uzanan askerî güçleriyle bölgede etkili olmuştur. Ancak 558'den itibaren diplomatik bir güç olarak beliren Avarlar, kısa sürede Kırım hariç tüm Kuzey ve Doğu Karadeniz'deki yerel "Hun" (Kuturgur, Uturgur) ve Slav gruplarını egemenlikleri altına alarak mutlak bir üstünlük kurmuş; onları takip eden Türk Kağanlığı (Batı Türkleri) ise ipek ticareti ve Avarlar üzerindeki egemenlik iddiası nedeniyle Roma ile girdiği gerilim sonucunda 576-577'de Kerç'i (Bosphorus) ele geçirerek hâkimiyetini Kırım'ın içlerine ve Dinyeper'e kadar genişletmiştir.[77] VI. yy.'ın başları Kafkasya'nın kuzeyinde Karadeniz ve Hazar arası bölgede Sabirlerin geldiği bir dönem olarak bilinmektedir. Bu görüş esas itibariyle Priscus'un, Saragurların, Urogların ve Onogurların Doğu Romalılara elçi gönderdiklerine dair sunmuş olduğu kayıtla desteklenmektedir.[78] Süryani kaynağı Zachariah Rhetor'da Onogurlarla birlilkte, Ogurlar, Sabirler, Saragurlar, Avarlar vd. halkları Hazar'ın batısında yerleştirilmekte ve çadırda yaşayan, sığır, balık ve vahşi hayvanların etiyle beslenenler

[74] Ioannes Malalas Kronografyası'nda Sabirler ve Hunlarla ilgili kayıtların değerlendirilmesi için bkz. Ulubeli 2022.; Sabirlerin ortaya çıkışı ile ilgili farklı görüşler için bkz. Salmin 2023, s. 331-351.

[75] Üstün 2024, s. 66.

[76] Sinor 2023, s. 276.

[77] Karadeniz ile Hazar denizi arasındaki alanda siyasi hakimiyetin kronolojisi için bkz. Üstün 2024, s. 66-80.

[78] Priscus 2020, s. 195.

olarak tarif edilmektedir.[79] Maenchen-Helfen, Priscus, Agathias, Menandros ve Theophylactos'un aralarında açıkça ayrım yapsalar da anlatıları 460'lardan VI. yüzyılın sonuna kadar Onogurların (Hunuguri), Sabirlerin en yakın komşuları olduğunu gösterdiğini ve bu halkların Kafkasya'nın kuzeyinde, Karadeniz'in doğu kıyılarında, Kuban bölgesinde yaşadıklarını yazmaktadır.[80] Baştav, Sabirlerin bir kısmının, muhtemelen 515 yılından daha önce Kafkasya'ya ulaştıklarını ve nitekim 515 yılı itibarıyla Sabirlerin Kafkasya'nın kuzeyinde yerleştiklerine dair kesin bilgiler bulunduğunu ve durumu Çin kaynaklarının da teyit ettiğini bildirmektedir.[81] Golden, Hazar boy birliklerinden biri olarak gördüğü Sabirlerin 558'de Avarların Avrupa içlerine sokulmaları ile birlikte Kuzey Kafkasya'daki birliklerinin telafisi mümkün olmayan ağır darbe aldığını ve Sabir adının Roma tarihi kaynaklarında bir daha zikir edilmediğini belirtmektedir.[82] Dunlop, Sabirlerin Batı Türkleri görünene kadar ve sonrasında da Sasanilerin kuzey sınırı boyunca onların düşmanı konumunda olduklarını ve VI. yy.'ın ikinci yarısından sonra kaynaklarda Sabirlerin artık anılmadıklarını bildirmektedir.[83] Artmanov da müverrihlerin Sabirlerle ilgili kayıtlarını değerlendirirken 555 tarihinden sonraya ait her hangi bir olay hakkında bilgi vermemektedir.[84] Sebeos'un anlatısı, VI. yüzyılın sonlarına doğru Kafkasya'da Hun olarak anılanların hâlâ belirli bir askerî ve siyasal kategori olarak anıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Hun hükümdarlığının Hazar'ın batısında mevcut olmadığı bu dönemde, Sebeos'un hem Hunları anması hem de onları bir ittifak unsuru olarak tasvir etmesi, bu adlandırmanın sadece tarihî bir geçmişe değil, aynı zamanda dönemin zihinsel coğrafyasına içkin bir sürekliliğe işaret ettiğini düşündürmektedir. Müverrih, Hunları sıradan yabancı unsurlar veya barbar topluluklar arasında eritmeden, diğer gruplardan ayırarak tanımlar. Bu da onun kaynaklarında ya da dönemin hafızasında Hun adının hâlâ ayırt edici bir anlam taşıdığını göstermektedir.

Sonuç olarak 572 yılına tarihlenen bu kayıt, Hun olarak adlandırılanların kimliğini kesin biçimde ortaya koymaktan ziyade söz konusu adlandırmanın Geç Antik Çağ Kafkasya'sındaki kullanım alanını ve sürekliliğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Sebeos'un anlatısında Hunlar, ne bağımsız bir hükümdarlığın temsilcileri ne de kuzeydeki her hangi bir hükümdarlığın siyasî otoritesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık onlar, Kafkasya'nın kuzeydoğu sınırlarında yaşayan ve askerî güçleriyle tanınan savaşçı topluluk olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Hun adının VI. yüzyılın sonlarında dahi siyasî bir devlet isminden çok, belirli bir coğrafyada yaşayan ve askerî nitelikleriyle öne çıkan topluluğu ifade eden bir adlandırma olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

[79] Balogh 2020, s. 185-186.
[80] Maenchen-Helfen 1973, s. 432.
[81] Baştav 1941, s. 60.
[82] Golden 2019, s. 4.
[83] Dunlop 2019, s. 42.
[84] Artomonov 2019, s. 95-106.

Samuel Vahewuni Ayaklanmasında Hunlar

VI. yüzyılın son çeyreğinde Roma ve Sasani imparatorluklarının Kafkasya politikaları ile bölgesel soyluların bağımsızlık arayışları, kimi zaman bölgeyi askeri ve siyasi hareketliliğe sürüklemiştir. Sebeos'un aktardığı veriler ışığında 595 yılına tarihlenen Samuel Vahewuni ayaklanması, bu dönemde yerel direniş odaklarının Kafkasya'ya nüfuz edebilme potansiyeli taşıyan diğer kavimlerle kurduğu stratejik ilişkileri anlamak açısından kritik bir dönüm noktasıdır. Roma İmparatoru Mauricius desteği ile Sasani tahtına oturan[85] II. Khosrov'un askeri iş birliği karşısında sıkışan isyancı prenslerin Kafkasya'daki Hun olarak anılanlara yönelmesi, bu unsurların bölge jeopolitiğindeki çift yönlü algısını ve askeri ağırlığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu alt başlıkta, Vahewuni isyanı ekseninde Hun olarak anılanların üstlendiği askeri-siyasi rol, güvenilmez müttefik imajı ve dönemin kronolojik-etnik tartışmaları Sebeos'un kayıtları üzerinden incelenmektedir. Önceki alt başlıklarda olduğu gibi burada da amaç söz konusu isyanın bölgenin kendi iç dinamikleri, Roma ve Sasani yönetiminin bölge üzerinde etkisi vd. bağlamlarda ayrıntılarını incelemek değildir. Amaç her zaman olduğu gibi "Hun" kaydının sorunsalı üzerinde olacaktır.

Sebeos'un aktardığı üzere Mauricius (582-602), II. Khosrov'a (590-628) bir mektup göndererek Armenialı Hristiyanlardan şikâyet etmiştir. Mektupta Armenialılar, iki imparatorluk arasında yaşayan ve sürekli sorun çıkaran "asi ve itaatsiz bir halk" olarak tanımlanmaktadır. Mauricius, II. Khosrov'a hitaben, "Aramızda yaşayan, asi ve itaatsiz bir halk vardır ve sürekli sorun çıkarmaktadır. Gel, ben kendiminkileri toplayıp Trakya'ya göndereyim, sen de kendilerinkini Doğu'ya gönder. Eğer ölürlerse ölenler düşmanlarımız olacaktır; eğer başkalarını öldürürlerse yine düşmanlarımız ölecektir ve biz huzur içinde yaşayacağız. Fakat kendi ülkelerinde kalırlarsa bize asla rahat vermeyeceklerdir." demektedir.[86] Sebeos'a göre iki hükümdar bu teklif üzerinde anlaşmış ve uygulamaya geçmiştir.

İmparatorun Armenialıları[87] Trakya'ya sevk etmeye başlaması ve bunu sert yöntemlerle uygulaması üzerine birçok Armenia nakharar ve askerleri Sasani tarafına kaçmıştır. II. Khosrov ise bunları büyük hediyeler ve iltifatlarla karşılayarak kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Daha sonra Sasani hükümdarı, Vaspurakan[88]

---

[85] Daryaee 2009, s. 32-33.

[86] Sebeos 1862, s. 52.; Sebeos 1979, s. 86.; Sebeos 1985, s. 45.; Sebeos 1999, s. 32.; Sebeos 2020, s. 44.

[87] "Hay" veya "Ermeni" kavramına karşın genel bir adlandırma olarak "Armenialı" ve "Persarmenialı" kullanılmıştır. Söz konusu kavramlar arasındaki farklar için bkz: Cinemre 2022.

[88] Roma-Sasani sınırlarının 591 yılında yeniden paylaşılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu tarihte Roma tarafında kalan Armenia'dan geçen Roma-Sasani sınırı, Sasaniler aleyhine olacak şekilde doğuya kaydırılmış; daha önce Mezopotamya'daki Theodosiopolis (Karin/Erzurum) ile Dara arasında uzanan sınır hattı, Van gölünün en doğu ucundan Gökçe gölünün en batı noktasına kadar uzanan yeni bir hat hâline getirilmiştir. Bu hattın doğusunda Sasani hâkimiyetinde kalan bölge üç kısım hâlinde düzenlenmiştir: batıda önceden mevcut olan Mokkʿ prensliği, doğuda Siwnikʿ ve bunların arasında yer alan yaklaşık on prenslik ise bir araya getirilerek geniş Vaspurakan ülkesi oluşturulmuştur. Bu ad Persarmenia teriminin Sasanilerce karşılığıydı. bkz. Hewsen'in açıklaması (VII H. Vaspurakan), Ananias 1992, s. 179.; "Vaspurakan" başlangıçta bir coğrafi

(Վասպուրական) hamarakarını[89] çok miktarda hazineyle birlikte Armenia'ya göndermiştir. Ancak Samuel Vahewuni, Atat Xorhxorhuni ve diğer bazı prensleri Atrpatakan sınırlarında bu kafileyi durdurarak hazineyi ele geçirmiş, fakat hamarakarın hayatını bağışlamışlardır. Sebeos'un verdiği bilgiye göre bu prensler, ele geçirdikleri servet sayesinde Persarmenia'nı kendi denetimleri altına alabileceklerini ve gerekirse hem Roma hem de Sasani hükümdarına karşı savaşabileceklerini düşünmüşlerdir. Bununla birlikte, isyancılar Nahçıvan'a ulaştıklarında aralarındaki birlik bozulmuştur. Birbirlerine güvenmeyen prensler hazineyi paylaşmış ve Chahuk[90] bataklığında konaklamışlardır. Olaylardan kurtulan hamarakar saraya giderek durumu II. Khosrov'a bildirmiştir. Bunun üzerine Khosrov, Roma'dan yardımcı kuvvet talep etmiş, imparator da Armenia'daki komutan Herakleios'a isyancıların üzerine yürümesini emretmiştir. Sasani ve Roma kuvvetleri Nahçıvan'da birleşmiş, ardından isyancılara elçiler göndererek savaşmak istemediklerini, kralın hizmetine dönmeleri hâlinde zarar görmeyeceklerini bildirmişlerdir. Hatta Sasani görevlisi hamarakar da hükümdarın kendisini onların yanına gönderdiğini, getirdiği hazinenin de onlar için olduğunu söyleyerek yeminli güvence vermiştir.

Bu gelişmeler sonucunda isyancıların saflarında çözülme başlamıştır. Mamak Mamikonean, Amatunik'lerin beyi Kotit, Step'annos ve diğer bazı prensler Sasani tarafına geçerek bağlılıklarını bildirmiş ve askerlerini Sasani hükümdarının hizmetine vermişlerdir. Buna karşılık Samuel Vahewuni, Atat Xorhxorhuni ve onlara bağlı kuvvetler kuzeye doğru çekilmişlerdir. Sawdkʿ[91] adlı yerleşim üzerinden ilerleyerek Albania topraklarına ulaşmış ve Hunlara yönelmişlerdir. Kür nehrini geçerek nehir kıyısında konaklamışlar, Hunlar da gelip karşı kıyıda ordugâh kurmuşlardır. Ancak Sebeos'un anlatımına göre isyancılar kısa süre sonra Hunların kampına güvenemeyeceklerini anlamışlardır. Bunun üzerine Hunlarla ittifak kurma düşüncesinden vazgeçerek Roma imparatorundan yeminli güvence talep etmiş ve onun hizmetine girmişlerdir. Böylece Hunlara sığınma veya Hun desteğiyle mücadeleyi sürdürme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İsyancıların bir kısmı tekrar hamarakarın yanına dönmüş, daha sonra da

bölge adı değil, muhtemelen askerî-idarî bir birliğin (Vaspurakan korpusu) adıydı; daha sonra bu birlikten hareketle bölgenin adı hâline geldi. Sebeos'un "Vaspurakan ülkesi" yerine "Vaspurakan kolordusunun bölgesi" demesi, Hübschmann tarafından bu görüşün önemli bir kanıtı olarak kullanılmaktadır. bkz. Hübschmann 1904, s. 261-262.

[89] Persarmenia'da Sasani mali memuru. bkz: Sebeos 1999, s. 30. (dn. 206).; Dandamayev 2013.

[90] Bölge, günümüzde Cehriçay (Dzhagrichai/Jahri) (bkz: 39°19'56.2"N 45°25'15.4"E) olarak bilinen Cahuk nehri ile günümüzde Şahbuz adıyla anılan (günümüz Nahçıvançay bkz: 39°23'31.93"N 45°31'56.51"E) Sahapon nehri vadilerini kapsamaktaydı. Yaklaşık 1.130 km² büyüklüğündeki bu saha, tarihî Nahçıvan bölgesinin güneybatı kesiminde yer almaktaydı. bkz. Hewsen'in açıklaması: Ananias 1992, s. 192.

[91] Sawdk, Siwnikʿ bölgesindeki kasabalardan biri olarak verilmektedir. Günümüzde Ermenistan sınırları içerisinde kalan Gökçe gölünün güney doğu sahilindeki Zod köyüne tekabül etmektedir. bkz. Hewsen'in açıklaması: Ananias 1992, s. 189-190, 193.; Azerbaycan Türklerinin bölgeden zorla göç ettirilmesinin ardından 1995 yılından sonra Sotk olarak adlandırılmıştır. Araştırmada gösterilen Zod, günümüzde 40°12'10.76"N 45°51'56.55"E koordinatlarında bulunmaktadır.

kendi ülkelerine geri gitmiştir.[92] Grousset, Roma tabiiyetinde olan isyancıları Mauricius'un baskılarından kaçarak Sasani egemenliğine sığınanalar olarak ifade eder.[93] Sebeos'un metninin Türkçe çevirisinde Sawdk adı Soday şeklinde geçmekte ve Hunlara doğru yönelen birliklerin Ardhan'a vardıklarını ve daha sonra Kür ırmağını aştıkları yazılmaktadır.[94] Samuel Vahewuni ve ona bağlı isyancıların Sawdkʿ (Zod) bölgesine ulaştıktan sonra Albania topraklarında Kür nehrinin hangi kesiminde konakladıklarını belirlemeye imkân verecek herhangi bir veri mevcut değildir. Sawdkʿ'in lokalizasyonu için kabul edilen Zod yerleşiminin doğusunda günümüzde Azerbaycan'ın Kelbecer ili sınırları bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle, Kür nehrine ulaşmak için en kısa güzergâhın kuzeydoğu istikametinde ilerleyerek günümüzde nehrin Tovuz ve Şemkir illerinden geçtiği kesime yönelmek olduğu düşünülebilir. Buna karşılık, Doğu Zengezur ve Karabağ'ın dağlık sahalarını güneye doğru aşarak Kür nehrine ulaşmak daha uzun ve daha zahmetli bir güzergâh gerektirmektedir. Bununla birlikte kaynaklarda isyancıların takip ettiği rota hakkında herhangi bir bilgi yer almadığından, hangi güzergâhın kullanıldığını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle Kür nehri kıyısındaki konaklama yerinin belirlenmesine yönelik değerlendirmeler ancak coğrafi olasılıklar çerçevesinde yapılabilmektedir.

Sebeos'un metninde bu alt başlık altında değerlendirilen kayıtlar, "Hun" olarak anılanların iki yönlü bir karakterizasyonunu ortaya koymaktadır. Birincisi, bu gruplar Sasani ve Roma'ya karşı savaşlarda potansiyel bir askerî güç olarak görülmektedir; ikincisi ise güvenilmez bir müttefik olarak tasvir edilmektedir. Dolayısıyla Hunlara dair algı, aynı metin içerisinde hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle yansıtılmaktadır. Onların Sasani ve Roma'ya karşı kullanılabilecek bir askerî güç olarak düşünülmesi, kaynak yazarının belli ihtimaller üzerinde durduğunu göstermektedir. Burada vurgulanan "güç" algısı, Hun adıyla anılanların askerî kapasitesinin önemine işaret etmektedir. Örneğin, iki bin süvariden oluşan bir isyancı grubun Hunlarla kurduğu ittifakın, Sasani veya Roma orduları karşısında ne ölçüde etkili olabileceği sorusu, bu askeri gücün algısal boyutunu ortaya koymaktadır. Sebeos'un zihnindeki Hun imgesi, onların bölgedeki askerî faaliyetleri sonucunda oluşmuş, adeta kalıplaşmış bir düşünce biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Hunların farklı dönemlerde gerçekleştirdikleri askerî başarıların tarihsel bellekte güçlü bir yer edinmiş olmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte, Hunların güvenilmez bir müttefik olarak sunulması, onların siyasî ve askerî ilişkilerde sergiledikleri tutumla veya stratejik şartlarla bağlantılı olmalıdır.

Pourshariati'nin değerlendirmesine göre, Vahewuni hadisesi 594-595 yıllarına kesin olarak tarihlenirse, henüz siyasî açıdan zayıf ve istikrarsız bir konumda bulunan II. Khosrov'un, aynı anda kuzey sınırlarının tamamını sarsan iki büyük isyanla - yani Vahewuni ve Vistahm ayaklanmalarıyla - baş etmek zorunda kaldığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Pourshariati, bu durumu Sasanî ve Roma tarihinde sıkça karşılaşılan iki cepheli savaş paradigması çerçevesinde yorumlamakta ve II. Khosrov'un Vahewuni

[92] Sebeos 1862, s. 52-55.; Sebeos 1979, s. 86-88.; Sebeos 1985, s. 45-48.; Sebeos 1999, s. 32-34.; Sebeos 2020, s. 44.
[93] Grousset 2019, s. 246-247.
[94] Sebeos 2020, s. 45.

isyanını bastırma sürecinde Roma ile iş birliğine gitmiş olmasını da bu bağlamda anlamlı bulmaktadır. Yazar, Howard-Johnston'ın ortaya koyduğu alternatif kronolojiyi destekler şekilde, Sebeos'ta yer alan dolaylı ifadelerin, 595 baharında Persarmenia'da sefer için seferber edilen birliklerin ve bu birliklere önderlik eden Hristiyan soylularının, II. Khosrov'un isyancılara karşı yürüttüğü askerî harekâta katıldığını gösterdiğini aktarır. Bu nedenle söz konusu seferin 595 yılına tarihlenmesi gerektiği sonucuna varır. Bu tarihlemeye göre, Vistahm isyanının başlangıç yılı da 594 olarak belirlenmektedir. Pourshariati ayrıca bu kronolojinin erken dönem İslam tarihçileri tarafından da desteklendiğini belirtir. Nitekim Nihāyat ve Dînâverî gibi kaynaklar, Vistahm isyanını II. Khosrov'un hükümdarlığının onuncu yılına, yani 599/600 yılına tarihlendirmektedir.[95] Thomson da söz konusu olayla ilgili 595 tarihi üzerinde durur.[96]

595 yılına tarihlenen Hun kaydının Kafkasya çevresinde herhangi bir siyasi otoriteyi temsil edip etmediği meselesi, söz konusu kaydın yorumlanmasında ortaya çıkan temel problemlerden biridir. Bu tarih, VI. yüzyılın sonuna ve yeni bir siyasal dönemin (VII. yy.) eşiğine işaret etmektedir. Nitekim yukarıda Vardan Mamikonean ayaklanması bağlamında ele alınan Hun kaydında (572) karşılaşılan sorunlar burada da kendini göstermektedir. Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere, VI. yüzyılda Karadeniz'in kuzeydoğusu ile Kuzey Kafkasya coğrafyası, Hun siyasi hâkimiyetinin çözülmesiyle başlayan ademi merkeziyetçi yapıdan, yüzyılın ikinci yarısında Avar ve Türk Kağanlıklarının bölgeye nüfuz etmesiyle yeniden merkezî siyasi otoritelerin hâkimiyet kurmaya yöneldiği son derece dinamik bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu değişken siyasal ortam içerisinde Sebeos'un Hun olarak adlandırdığı topluluğun hangi siyasi otoriteyi temsil ettiği sorusu önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu Hunların Kuzey Kafkasya'da herhangi bir üst siyasi otoriteye bağlı olmayan, bağımsız hareket eden gruplar olarak varlıklarını sürdürmüş olmaları da göz ardı edilmemesi gereken güçlü bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Golden, Hazar çağında Kafkasya Hunlarını devleti oluşturan unsurlar arasında sıralamaktadır.[97] Kafkasya'nın kuzyeinde Sebeos'un kayıtlarında "Kağan" adıyla kuzeyin büyük hükümdarından bahsedilmektedir. Müverrihin kaydında Persarmenia'daki bazı Hristiyan nakhararlarının Sasani hakimiyetine baş kaldırarak kuzey bölgelerinin (կողմանցն հիւսիսոյ) hükümdarı Büyük Kağanın (Մեծին Խապաղայ) hizmetine geçmesinden ve onun çağırısı ile Derbent üzerinden geçerek Roma imparatorluğuna yardıma gitmelerinden bahsedilmektedir.[98] Bu olayın anlatıldığı kısa başlıkta hadiselerin Sasani hükümdarı II. Khosrov'un hakimiyetinin 28. yılında gerçekleştiği belirtilmektedir. İlgili yerde Thomson'un çevirisinde söz konusu tarih için 617/618 yılı not düşüldüğü halde, Bedrosian 618/19 yılına işaret etmektedir. Söz konus kuzeyin Büyük Kağanının hangi siyasi hükümdarlığa ait olduğunu kesin olarak söylemek güçtür. Ancak bu dönem Büyük Bulgar devletinin ortaya çıkacağı döneme yakın bir tarihtir. Sebeos'un VI. yüzyılın sonlarına tarihlenen kayıtlarında Hun olarak adlandırıkları, kuzeydeki Kağanlığın siyasî otoritesini temsil

[95] Pourshariati 2008, s. 133-134.
[96] Sebeos 1999, s. 178.
[97] Golden 2023, s. 356.
[98] Sebeos 1979, s. 103-104.; Sebeos 1985, s. 77 (g68).; Sebeos 1999, s. 53.

eden bir unsur olarak görünmemektedir. Nitekim müverrih, kuzeyin en yüksek hükümdarını ifade eden "Kağan" unvanını Hunlarla ilişkilendirmemekte, Hunları ise ayrı bir kategori içerisinde değerlendirmektedir. Bu durum, Sebeos'un terminolojisinde Hunlar ile kuzeydeki Kağanlık arasında belirgin bir ayrım bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu ayrım, özellikle 572 ve 595 yıllarına ilişkin anlatılarda daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu kayıtlarda Hunlar, Güney Kafkasya'daki siyasî mücadelelere katılan yardımcı askerî unsurlar veya güvenilirliği tartışmalı gruplar olarak tasvir edilirken, Kağan bölgesel güçlerin üzerinde konumlanan müstakil bir siyasî otorite olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla Sebeos'un Hunlara dair kayıtları, bir hükümdar veya Kağan tarafından yönetilen örgütlü bir siyasî yapıyı değil, daha çok tüm bunlardan bağımsız bir grubu ifade etmektedir. Sebeos'un 572 ve 595 yılına tarihlenen kayıtlarında Hun olarak anılan gruplar; konumları, katıldıkları olaylardaki rolleri ve metindeki sunuluş biçimleri açısından, Agathias'ın "Sabir Hunları" için yaptığı şu tanımlamayla örtüşmektedir: "Ücretin cazibesi ve yağma ümidi, onların şaşırtıcı bir hızla taraf değiştirerek bazen bir halk, bazen de diğer halk adına savaşmaları için yeterli bir teşviktir."[99] Üstün, Agathias'ın benimsediği küçümseyici dilin, söz konusu dönemin diplomatik ilişkileri konjektürüne uygun olmadığını, değişken ittifakların Roma ve Sasani imparatorlukları içinde geçerli olduğunu anlatmaktadır.[100]

Grabar tarihyazıcılığı geleneğinde IV-V. yy.'dan sonra Sebeos'un kayıtlarında VI. yy.'ın sonlarında kullanılan Hun adlandırması daha sonra Ğevond'un VIII. yy.'a ait kayıtlarında da devam edecektir. Kuzeydeki Kağanlık ile Hunlar arasındaki ayrım Ğevond'un terminolojisinde daha açık biçimde görülmektedir. Müellif, VIII. yy.'da Hun ve Hazar adlarını eşanlamlı kullanmamakta; Hunları daha geniş bir etno-coğrafi alanı, Hazarları ise çağdaş siyasî teşekkülü ifade eden kavramlar olarak değerlendirmektedir. Bunun en belirgin örneği, Derbend'in "Hunların ve Hazarların kuvvetlerine karşı" inşa edilmiş bir savunma hattı olarak tanımlanmasıdır.[101] Benzer şekilde Maslama'nın kuzey seferinde bölge "Hunların ülkesi" olarak adlandırılırken, burayı da kapsayan ve yardım için başvurulan siyasî otorite "Hazar kralı" ve "Kağan" şeklinde zikredilmektedir.[102] Aynı ayrım, Hazar ordusunun Güney Kafkasya seferi sırasında "Hunların ülkesinden geçerek" Çor geçidi ve Maskut ülkesine ulaştığını bildiren kayıtta da görülmektedir.[103] Bu örnekler, Ğevond'un Hun ve Hazar adlarını birbirinden farklı kavramsal düzlemlerde kullandığını ve Hun adını Hazar Kağanlığı ile tamamen özdeşleştirmediğini göstermektedir. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Hunlarla ilgili kayıtlarının tarihlendiği dönemlerde Sebeos'un ve Ğevond'un metninde "Hunlar" ile "Kağanlık" arasında bir örtüşme bulunmakla birlikte bunların aynı kavramlar olmadığı anlaşılmaktadır.

Samuel Vahewuni ayaklanmasına ilişkin kayıt, Sebeos'un VI. yüzyılın sonlarına doğru Hun adlandırmasını hangi anlam çerçevesinde kullandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Müverrihin anlatısında Hunlar, Kafkasya'nın kuzeyinde belirli bir

[99] Agathias 1975, s. 115; Agathias 2023, s. 170.
[100] Üstün 2024, s. 65.
[101] Ğevond 1887, s. 160-161.; Ğevond 2006, s. 42 (g160); Ğevond 2024, s. 333.
[102] Ğevond 1887, s. 40-41;. Ğevond 2006, s. 16 (g46); Ğevond 2024, s. 106-107.
[103] Ğevond 1887, s. 101; Ğevond 2006, s. 17 (g101); Ğevond 2024, s. 206.

devlet, hükümdarlık veya siyasî teşekkülün temsilcileri olarak değil, Kafkasya'nın kuzeydoğu kesiminde, Hazar denizi boyunca uzanan sahada yaşayan ve askerî güçleriyle tanınan topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İsyancıların Hunlara yönelmeyi düşünmesi, bu grupların Güney Kafkasya siyasetinde dikkate alınan askerî bir unsur olarak algılandığını göstermektedir. Bununla birlikte Hunlar, Sebeos'un anlatısında fiilen müdahil olan müttefikler değil, yardımına başvurulması düşünülen fakat güvenilir bulunmayan bir güç olarak tasvir edilmektedir. Bu kayıt aynı zamanda müverrihin kuzeydeki siyasî otorite ile Hun olarak adlandırdığı topluluğu birbirinden ayırdığını düşündüren veriler sunmaktadır. Nitekim Sebeos'un VI. yüzyılın sonları ve VII. yüzyılın başlarına ait kaydında kuzeydeki hâkim siyasî güç "Kağanlık" olarak anılmakta, Hunlar ise bundan ayrı bir kategori içerisinde değerlendirilmektedir. Bu durum, Hun adlandırmasının Karadeniz-Hazar arasındaki siyasî otoriteyi değil, Kafkasya'nın kuzeydoğusunda, Hazar kıyıları boyunca uzanan bölgede yaşayan ve kaynaklarda geleneksel olarak Hun adıyla anılmaya devam eden topluluğu ifade ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu bölgede Hun adıyla anılan unsurların belirli bir siyasî teşkilatlanma içerisinde bulunduğu ve bir Hun ülkesinin mevcudiyeti diğer birincil kaynakların - Movses Kağankatuatsi, Ğevond - tanıklıklarıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla müverrihin Hunlara ilişkin tasviri, Kuzeydoğu Kafkasya'da varlığını sürdüren ve kaynaklarda Hun ülkesi olarak anılan siyasî-coğrafî bir oluşumun yansıması olarak değerlendirilmelidir.

VII. Yüzyılda "Hun Kapıları" ve Hun Adlandırmasının Sürekliliği

Bu başlık, Derbent bölgesinde stratejik savunma hattı olarak öne çıkan Chor geçidi ile etnik-toponimik kimlik taşıyan "Hun kapısı" adlandırmasının; Vardan Mamikonean ve Samuel Vahevuni ayaklanmalarının değerlendirildiği alt başlıklarda, 572 ve 595 yıllarına tarihlendirilen kayıtlardaki Hun adlandırmasının VII. yüzyılın ortalarına doğru olan sürekliliğini vurgulamak için seçilmiştir. Sebeos, Arap ordusunun Medya'nın sarp dağlık bölgelerinde karşılaştığı direnişten sonra yönünü kuzeye çevirerek ilerlemesinden bahseder.[104] Metne göre, Arap ordusu kuzeyde (Կասբիական) Kaspi kapıları civarında yaşayan halkların üzerine yöneldikten sonra: Çor geçidine ulaştılar. Geçidin iç kısmından geçerek dağın etekleri boyunca uzanan ülkenin bütün taraflarını yağmaladılar. Bunun üzerine, "Hun kapısı" dedikleri yerden küçük bir kuvvet çıkıp onlara saldırdı, çünkü onlar o mevkinin muhafızlarıydı.[105] Bu anlatı parçası, Sebeos'un metninde onomastik hem de stratejik açıdan çok katmanlı bir coğrafî adlandırmanın varlığını göstermektedir. Metinde "Hunların kapısı" (Հոնաց դուռն) ifadesinin doğrudan Hun adını taşıyan bir toponim olarak kullanılması, söz konusu etnonimin yalnızca tarihsel bir kavme değil, aynı zamanda coğrafî anlamda tanımlanmış ve kalıcılaşmış bir bölgeye karşılık geldiğini göstermektedir. Bu kullanım, Hun adlandırmasının VII. yüzyıl Grabarca tarih yazımında

[104] Arapların Kafkasya'daki ilk faaliyetleri için bkz. İpek 2014.

[105] "Զօգան հասին ի կապանս Ճորայ: Եւ անցեալ ընդ ներքս ընդ կապանն՝ աւերեցին զամենայն կողմանս աշխարհին որ առ լեռնոտամբն. և ելեալ ընդդէմ նոցա զաւրս սակաւս, որում Հոնաց դուռն կոչեն, հարին զնոսա, զի էին կողմնապահք տեղւոյն:" Sebeos 1979, s. 173.; Sebeos 1999, s. 147-148.; Sebeos 1985, s. 175 (g48).

veya müstensihler nezdinde hâlen yaşayan bir kavram olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. V. yy. müverrihlerinin kayıtlarında Derbent bölgesindeki geçit için Hun kapıları[106] ve Chor kapıları[107] olmakla yalnızca iki adlandırma kullanılmıştır. Aynı zamanda her iki adlandırma Derbent bölgesinde olan ve Hazar denizine doğru uzanan kale geçidini işaret etmekteydi. Chor kale geçidi, bugünkü Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yer alan Derbent şehri yakınlarında, Kafkas Dağları'nın Hazar denizine doğru alçaldığı dar bir boğaz hattında konumlanmaktadır. Sebeos'un metninde Chor geçidi olarak geçen bu güzergâh, Arapların kuzeye yöneldiği sırada aştıkları hattır. Günümüzde Chor geçidi ve çevresindeki yapılaşma, Derbent kentinin merkezinde yer alan ve halk arasında "Narın-Kale" olarak bilinen tarihî kale olduğu kabul edilmektedir.[108] Sebeos'un metninde ilk olarak kuzeyde olduğu olduğu vurgulanan Kaspi kapıları adlanan bölgeye yönelme olayından bahsedilmekte, daha sonra ise Chor geçidine ulaşıldığı ifade edilmektedir. Burada ifade edilen Kaspi kapıları adlandırması Derbent bölgesindeki geçit bölgesini ifade eden genel bir adlandırma da olabilir. Aynı zamanda varılan değil, yönelinen ve uzakta bir yer olarak ifade edilmektedir. Sebeos'un metninde ilk olarak Arapların Media'nın sarp dağlık bölgelerinde karşılaştığı direnişten sonra yönünü kuzeye çevirdiğini ve Kaspi kapıları bölgesine gittikleri kaydedilmektedir. Bu bağlamda Media'da bulunan ordu ilk olarak Kaspi kapılarından geçmek için kuzeye ilerlemelidir. Hewsen'e göre muhtemelen Derbent'teki geçit, antik çağ yazarları tarafından pek bilinmiyordu. Batlamyus, burayı Alban kapıları olarak bildiği anlaşılan tek yazardır. Burası, onun açıkça "Alan kapıları" yani Daryal geçidi[109] olan "Sarmat kapıları" ile karıştırılmamalıdır; Polybios, Strabon ve Plinius'unkiler gibi, Medya'da, günmüz Talış dağlarında yer alan ve kuzeye doğru Mugan ovasına, yani eski Kaspi'lerin ülkesine çıkan "Hazar kapıları" ile de karıştırılmamalıdır.[110] Süryani kaynağı Zachariah Rheto'da "Kaspi kapıları"nın Hunların ülkesinde olduğu kaydedilmektedir.[111] Thomson, Sebeos'un metninde geçen "Kaspi kapıları" ifadesi ile günümüz Azerbaycan'daki Sumgayıt'tan başlayıp Derbend üzerinden geçerek kuzeyde Mahaçkala'daki çıkışa ulaşan bütün kıyı geçidi olarak tanımlandığını not etmektedir.[112] Sebeos'un bu kaydı bir çok farklı toponim ve etnotoponimi ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir.

Chor geçidi ifadesi metinde artık varılmış olan yeri ifade etmektedir. "Hunların kapısı" ifadesiyle ise sanki ilk bakışta Chor geçidi aşıldıktan ve dağ etekleri ile deniz arasında kalan bazı yerleşim yerleri yağmalandıktan sonra, ilerleyiş sırasında

---

[106] Eğişe 1853, s. 68; Eğişe 1865, s. 272.; Eğişe 1903, s. 396.; Eğişe 1971, s. 127.; Eğişe 1982, s. 192-193.; Eğişe 1989, s. 285-287.; Eğişe 1994, s. 101.

[107] Agatʿangeğos 1835, s. 26.; Agatʿangeğos 1909, s. 16.; Agatʿangeğos 1914, s. 22.; Agatʿangeğos 1976, s. 36-37.; Agatʿangeğos 1983, s. 22.

[108] Muzey 2025.

[109] Tuallagov, Daryal geçidinin Tiflis'in kuzeyinde yerleşen Mtsheta şehrinin kadim arazisinde Latince Harmozika adı verilen surlarla çevrili bir yer olduğunu yazmaktadır. bkz: Tuallagov 2018, s. 16.; Daryal geçidi için ayrıca bkz; Sauer ve diğerleri 2020.; Kafkasya'daki geçitler için bkz: Özgül ve Ceylan 2017.

[110] Ananias 1992, s. 123.

[111] Zachariah 1899, s. 328.; Balogh 2020, s. 185.

[112] Sebeos 1999, s. 148.

karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda bir ihtimal olarak Kaspi kapıları Chor geçidinin olduğu yeri ifade ediyor gibi gözükse de Hun kapıları Chor geçidi aşıldıktan sonra karşılaşılan bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak buradakı Hun kapıları aynı metin içerisinde Chor olarak anılan kapılar olsa gerek. Arap ordusuna saldıran birliğin de yine Chor-Hun kapıları bölgesinden çıktığı anlaşılmaktadır. Metinde ifade edilen "Kaspi kapıları" Hazar kapıları olarak anlaşılmamalıdır. Sebeos'un, Arap ordusu ile söz konusu sefere katılmadığı bellidir, aynı zamanda müverrihin Kaspi kapıları civarını, Chor geçidini ve ilerisini gördüğüne dair de bir kanıtımız yoktur. Bu bağlamda metindeki bu üç adlandırmanın metin yazarının coğrafi algısındaki yanılsamadan kaynaklandığı da düşünülebilir. Bununla birlikte metinde Chor geçidi geçilip ilerlendikten sonra Hun kapılarından bahsedilmesi başka bir ihtimali de akla getirmektedir. Derbent'deki Chor geçidinden çıkıp günümüz Mahaçkala şehrine doğru uzanan istikamette adı eserin yazıldığı dönemde Hun kapıları olarak kalmış olan bir yerin olması mümkün müdür? Derbend'deki kale savunma sistemi bir kaç unsurdan ibaretti. Savunma sisteminin ikinci ana unsuru, iç kalenin güneybatı köşe kulesinden dağlara kadar uzanan, çok sayıda kale ve hisar içeren 42 km uzunluğundaki "Dağ-Bary" dağ duvarıydı.[113] Bir diğer savunma unsuru ise dağların alçalmaya yüz tuttuğu yerden denize doğru uzanan savunma duvarıydı. Derbent'deki savunma unsurunun dışında kuzeye günümüz Mahaçkala şehrine doğru ilerlendiğinde Hun kapıları adlı başka bir savunma hattının olup olmadığına dair elimizde kesin bir kayıt yoktur.

Sebeos'un ilgili kaydında söz konusu olaydan bahsedilirken հայսմ ամսի - o yıl vurgusu yapılmaktadır. Thomson, metindeki verilen son tarihin II. Constantinus'un 13. yılına ait olduğundan dolayı olayın anlatıldığı tarihin 653/654 yılına ait olabileceğini işaret etmektedir.[114] "Armenia Coğrafyası" adlı eserde Derbent şehrinde yerleşen geçidin kuzeyinde Varaçan şehri ve Hun krallığından söz edilmektedir.[115] Hewsen, Varaçan şehri ile ilgili derlediği bilgileri sıralamaktadır.[116] Gmırya, V.-VII. yy.'lar için Derbent'den kuzeye doğru uzanan, günümüz Mahaçkala şehrini de içine alan, Hazar denizi ile Kafkas dağlarının denize doğru alçaldığı alan arasında kalan düzlük bölgede Hun ülkesini ve Derbent yakınlarında Hunlara ait olduğu iddia edilen Varaçan şehrini konumlandırmaktadır.[117] Kağankatuatsi'nin 681/682 yılına tarihlenen kayıtlarında da söz konusu bölge bir ülke olarak "Honastank" şeklinde zikredilmektedir.[118] V. yy. Grabar müverrihlerinin eserlerinde Derbent yakınlarında bir Hun şehrinden bahsedilmemesi, Hunlara ait olduğu iddia edilen Varaçan şehrinin kuruluşunu V. yy.'dan sonraya tarihleme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Varaçan şehri söz konusu Hun krallığının Hunluğu meselesi de sorgulamaya açık bir zemin oluşturmaktadır. Sebeos'daki "Hun kapıları" ifadesinin müverrihin bölgenin coğrafyasını bilmemesinden de kaynaklanan bir

[113] Gadjiev 2008, s. 2.; Derbent'deki kaleden denize doğru uzanan surlar için bkz; Artamonov 1946, s. 123.; Alizade 2014, s. 98.; Kettenhofen 2016.
[114] Sebeos 1999, s. 147.
[115] Ananias 1992, s. 57.; Geografiya 1877, s. 38.
[116] Ananias 1992, s. 123.
[117] Gmırya 1995, s. 53.
[118] Kağankatuatsi 1961, s. 155.; Kağankatuatsi 1983, s. 240.; Kağankatuatsi 2010, s. 108 (g371).

durum olduğu düşünülebilir. Günümüzde Derbent şehrindeki kaleden Mahaçkala şehrine kadar olan kuş uçuşu mesafe yaklaşık olarak 120 km'dir. Dağlarla deniz arasında olan bu düzlük alanın, dağların bitiminden denize doğru en geniş olduğu yer yaklaşık olarak 16 km'den başlamakta ve bazı yerlerde 2-3 km'e kadar düşmektedir.[119] Derbent'deki Chor geçidinden kuzeye, Mahaçkala'ya doğru uzanan 120 km'lik hat boyunca başka bir savunma hattının olup olmadığı konusunda kaynaklara yansıyan kesin bilgiler bulunmmakala birlikte olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Zira bölgenin dağlarla deniz arasında kalan coğrafi yapısı geçit kalelerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Hazar denizinin VII. yy. için muhtemel kabarma çekilme olasılığı da bu duruma etki edebilen coğrafi faktörlerden sayılabilir.

Sebeos'un Hunlara ilişkin kayıtları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, V. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın ortalarına kadar uzanan belirgin bir terminolojik ve coğrafi süreklilik dikkat çekmektedir. Müverrihin 484, 572 ve 595 yıllarına tarihlenen kayıtlarında Hun olarak andıkları, bağımsız bir siyasî otoriteyi temsil etmekten ziyade Kafkasya'nın kuzeydoğusunda, Hazar kıyıları boyunca uzanan sahada yaşayan ve gerektiğinde bölgesel mücadelelere dâhil olan savaşçı bir unsur ve bir bölge halkı olarak görünmektedir. 653/654 yılına tarihlenen "Hun kapıları" kaydı ise bu değerlendirmeyi destekleyen önemli bir coğrafi işaret sunmaktadır. Sebeos, Arapların Çor geçidini aştıktan sonra "Hun kapısı" olarak adlandırılan ve muhafızları bulunan bir mevkiyle karşılaştıklarını belirtmektedir. Bu tasvir, müellifin zihnindeki Hun coğrafyasının Derbent hattının kuzeyinde yer alan Kuzeydoğu Kafkasya sahasıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Böylece 484, 572 ve 595 yıllarına ait kayıtlarda ortaya çıkan, Hun adlandırmasının belirli bir siyasî teşekkülden ziyade Kafkasya'nın kuzeydoğu kesiminde yaşayan topluluğu ifade ettiği yönündeki tespit, VII. yüzyılın ortalarına tarihlenen bu kayıtla da desteklenmektedir. Dolayısıyla Sebeos'un eserinde Hun adı, geçmiş Hun hükümdarlığının siyasî mirasına işaret eden tarihî bir hatıradan çok, belirli bir coğrafyada yaşamaya devam eden ve müverrihin çağında da tanınan topluluğa yönelik süreklilik arz eden bir adlandırma olarak karşımıza çıkmaktadır. "Hun kapıları" kaydı da bu adlandırmanın coğrafi çerçevesini ortaya koyarak, Hunların Sebeos'un metni nezdinde Derbent'in kuzeyine uzanan Hazar kıyısı hattıyla özdeşleştirildiğini göstermektedir.

Sonuç

Sebeos'un Hunlara ilişkin kayıtları, Geç Antik Çağ Kafkasya tarihinin en problemli adlandırmalarından birine ışık tutmaktadır. İncelenen veriler, müverrihin eserinde geçen Hun adlandırmasının Kafkasya'daki Hun hakimiyetinden geriye kalan bir tarihi mirasa işaret ettiğini göstermektedir. Bu adlandırma, farklı dönemlerde ve farklı bağlamlarda karşımıza çıkan, ancak ortak biçimde Kafkasya'nın kuzeydoğu kesimiyle ilişkilendirilen bölgeyi kapsayan bir kullanım alanına sahiptir. Çalışmada ele alınan kayıtların önemli bir kısmı Sebeos'un yaşadığı dönemden önceki olaylara aittir. Bu durum, müverrihin kullandığı bilgilerin niteliği ve güvenilirliği meselesini de beraberinde getirmektedir. Özellikle V. yüzyıl hadiselerine dair anlatılarda Sebeos'un aktardığı

[119] Alizada 2024, s. 61-62.

bilgiler ile çağdaş kaynakların sunduğu veriler arasında görülen farklılıklar, Hunlara ilişkin kayıtlara ihtiyatla yaklaşılmasını gerekli kılmıştır. Bununla birlikte Sebeos'un Hun adlandırmasını gelişigüzel kullanmadığı, Hun olarak adlandırılanları diğer kuzey halklarından ayırarak zikrettiği de görülmektedir. Araştırmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri, Sebeos'un eserinde Hun adının V. yüzyılın sonlarından VII. yüzyılın ortalarına kadar süreklilik göstermesidir. Bu süreklilik belki herhangi bir Hun devletinin veya siyasî hâkimiyetinin devamına işaret etmemektedir. Ancak klasik Hun hükümdarlığının tarih sahnesinden çekilmesinden sonra da adlandırmanın belirli bir coğrafi bölgenin ve halkın adında yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Sebeos'un kayıtlarında Hunlar ne kuzeydeki - Karadeniz ve Hazar arası - her hangi bir siyasi oteritenin temsilcileri ne de tam bağımsız bir devletin unsurları olarak görünmektedir. Onlar daha çok bölgesel mücadelelerde yer alan, askerî kabiliyetleriyle tanınan ve farklı güç merkezleriyle ilişki kurabilen savaşçı topluluk olarak tasvir edilmektedir. Kayıtların coğrafi boyutu da benzer bir süreklilik sergilemektedir. 572 ve 595 yıllarına ait anlatılarda dolaylı biçimde ortaya çıkan coğrafi çerçeve, VII. yüzyıl ortalarına tarihlenen "Hun kapısı" kaydıyla daha belirgin hâle gelmektedir. Söz konusu çerçeve Ğevond'un VIII. yüzyılınn ilk yarısına dair kayıtlarıyla daha da belirginleşmektedir. Böylece Sebeos'un zihnindeki Hun coğrafyasının, Derbent hattının kuzeyinde ve Hazar kıyıları boyunca uzanan kuzeydoğu Kafkasya sahasıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Hun adlandırmasının yalnızca geçmişe ait tarihî bir hatırayı değil, aynı zamanda belirli bir coğrafyada yaşamaya devam eden - Hun adıyla anılan - topluluğa yönelik güncel bir tanımlamayı da içerdiğini göstermektedir. Bununla birlikte Sebeos'un Hunları hangi somut topluluğa karşılık gelecek şekilde kullandığı sorusu kesin biçimde cevaplandırılabilmiş değildir. Çeşitli gruplarla bağlantı kurulabilse de mevcut kaynaklar Hun olarak anılanların tek bir etnik veya siyasî yapı ile özdeşleştirilmesine imkân vermemektedir. Dolayısıyla Sebeos'un anlatısındaki Hunlar, yalnızca belirli bir kavmin doğrudan devamı olarak değil, Kafkasya'nın kuzeydoğusunda yaşayan ve Grabar tarih yazımında geleneksel olarak "Hun" adı altında değerlendirilenlerin ortak bir üst tanımlaması olarak görülmelidir. Sebeos'un kayıtları, Hun hükümdarlığının Kafkasya'da sona ermesinden sonra Hun adının ortadan kalkmadığını göstermektedir. Adlandırma, değişen siyasî şartlara rağmen yaşamaya devam etmiş; farklı tarihsel bağlamlar ve farklı askerî ilişkiler içerisinde kullanılmayı sürdürmüştür. Bu yönüyle Sebeos'un eseri, Hun adının Geç Antik Çağ/Erken Orta Çağ Kafkasya'sındaki tarihsel sürekliliğini izleyebilmemizi sağlayan önemli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

a. Birincil Kaynaklar

Agatʿangeğos 1983 — *Ագաթանգեղոս Պատմութիւն Հայոց*, Աշխարհաբար թարգմանությունը և ծանոթագրությունները Արամ Տեր-Ղևոնդյանի, Երևանի Համալսարանի Հրատարակչություն, Երևան.

Agatʿangeğos 1835 — *Ագաթանգեղոս Պատմութիւն Հայոց*, Ի Վենետիկ, ի Սուրբն Ղազար, ՌՄՁԴ (1795), Ի Վենետիկ.

Agatʿangeğos 1914 — *Ագաթանգեղոյ Պատմութիւն Հայոց*, Տպարան Ն. Աղանեանի, Պոլից, 7. Թիֆլիս.

Agatʿangeğos 1976 — *Agatʿangeğos History of the Armenians*, trans. and commentary by Thomson, R. W. Albany State University Press.

Agatʿangeğos 2004 — *Агатангелос История Армении,* пер. с древнеармянского, вступительная статья и комментарии К. С. Тер-Давтян и С. С. Аревшатяна. Издательство «Наири», Ереван.

Agathias 1975 — *Agathias the Histories*, translated with an introduction and short explanatory notes by Joseph D. Frendo, Walter De Gruyter, Berlin - New York.

Agathias 2003 — *Myrinalı Agathias Kroniği*, çev. Uçar, H. Timaş Yayınları, İstanbul.

Ananias 1992 — *The Geography of Ananias of Sirak*, Introduction, Translation and Commentary by Hewsen, R. H. Dr. Ludwig Reichert Verlag Weisbaden.

Eğişe 1853 — *История Егише Вардапета, Борьба христианства с учением Зароастра в пятом столетии в Армении,* пер. П. Шаншиева, В типографии канцелярии наместника Кавказского, Тифлис.

Eğişe 1865 — *Եղիշեի Վարդապետի Վասն Վարդանայ Եւ Հայոց Պատերազմին*, Ի Պատրիարքութեան Ս. Աթոռոյն Երուսաղէմի Տ. Տ. Եսայեայ Սրբազան Արքեպիսկոպոսի եւ ի Պատրիարքութեան Կոստանդնուպոլսոյ Տ. Տ. Պօղոսի Սրբազան Արքեպիսկոպոսի, Յերուսաղէմ, Ի Տպարանի Սրբոց Յակովբեանց.

Eğişe 1903 — *Եղիշեի Վարդապետի Վասն Վարդանայ Եւ Հայոց Պատերազմին Եւ Քննադատութիւնքմիքայէլ Փաշայի Փորթուգալ,* Տպարանի Սուրբ Ղազարու, Վենետիկի.

Eğişe 1971 — Егише, *О Вардане и войне армянской,* пер. И. А. Орбели. Издательство Академии наук Армянской ССР, Ереван.

Eğişe 1982 — Eḷishē, *History of Vardan and the Armenian War*, trans. and commentary by Thomson, R. W. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London.

Eğişe 1989 *Եղիշե Վասն Վարդանայ Եւ Հայոց Պատերազմին*, Թարգմանությունը և ծանոթագրությունները Ե. Տեր-Մինասյանի, Երեվանի Համալսարանի Հրատարակչություն, Երեվան.

Eğişe 1994 *Եղիշե Ե Դար Վարդանի Եւ Հայոց Պատերազմի Մասին,* աշխ. թարգմ. և ծանոթագր. Ե. Տեր-Մինասյանի, նկարչական ձևավորումը՝ Խ. Հակոբյանի, Հայաստան, Երեվան.

Geografiya 1877 *Армянская география (приписывавшаяся Моисею Хоренскому)*, пер. К. П. Патканова, Типография Императорской Академии Наук, № 12, Санкт-Петербург.

Ğevond 1887 *Պատմութիւն Ղեւոնդեայ Մեծի Վարդապետի Հայոց*, Երկրորդ Տպագրութիւնի, Հայրապետութեան Տ. Տ. Մակարայ Վեհափառ Կաթուղիկոսիամենայն Հայոց, Տպարանի Ի. Ն. Սկորոխոդովի, Ս. Պետերբուրգի.

Ğevond 2006 *Ghewond's History of Armenia,* translated from Classical Armenian by Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey: Robert Bedrosian Digital Library.

Ğevond 2024 La Porta, Sergio, and Alison M. Vacca (eds. and trans.), *An Armenian Futūḥ Narrative: Łewond's Eighth-Century History of the Caliphate*, Late Antique and Medieval Islamic Near East 4, Chicago: Institute for the Study of Ancient Cultures, University of Chicago.

Iordanes 1915 *The Gothic History of Jordaness*, trans. and commentary by. Ed. C. Christopher Mierow, Humphrey Milford Oxford University Press, London.

Kağankatuatsi 1961 Movsēs Dasxurançi, *The History of the Caucasian Albanians*, translated, C. J. F. Dowsett, London Oriental Series, Vol. 8. Oxford University Press, (London.

Kağankatuatsi 1983 Մովսէս Կաղանկատուացի, *Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի*, աշխատասիրութեամբ Վ. Առաքելեանի, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, Երեւան.

Kağankatuatsi 2010 Movses Dasxurantsi, *History of the Aghuans*, translated from Classical Armenian by. Robert Bedrosian, Long Branch, NJ: Sources of the Armenian Tradition, (dijital versiyon).

P'arpec'i' 1891 *Ղազարայ Փարպեցւոյ Պատմութիւն Հայոց Եւ Թուղթ Առ Վահան Մամիկոնեան*, Երրորդ Տպագրութիւն, Ի Վանս Սրբոյն Ղազարու, Գրադարան Գրիգոր Աղաջանյանի, Ի Վենետիկ.

P'arpec'i' 1904 *Ղազարայ Փարպեցւոյ Պատմութիւն Հայոց Եւ Թուղթ Առ Վահան Մամիկոնեան*, Աշխատութեամբ, Գ. Տեր-Մկրտչյան եւ Ս. Մալխասյան, Արագատիպ Մնացական Մարտիրոսեանցի, Տփղիս.

P'arpec'i' 1991 — *The History of Lazar Parpeci*, trans. and commentary by. Thomson, R, W. Columbia University Program in Armenian Studies Suren D. Fesjian, Academic Publications Number 4. Scholars Press Adanta, Georgia.

P'arpec'i' 1907 — *Ղազարայ Փարպեցւոյ Պատմութիւն Հայոց Եւ Թուղթ Առ Վահան Մամիկոնեան*, Էլեքտրաշարժ Տպարան Օր. Ն. Աղանեանի, Տփղիս.

P'arpec'i' 1985 — Ghazar P'arpec'i', *History of the Armenians*, trans. and commentary by Bedrosian, R. New York.

Procopius 1914 — *History of the Wars,* trans. and commentary by Dewing, H. B. London: Harvard University Press, Heinemann.

Procopius 2014 — Procopius, *The Wars of Justinian*, translated by H. B. Dewing; revised and modernized, with an introduction and notes, by Anthony Kaldellis; maps and genealogies by Ian Mladjov, Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Prsicus 2020 — Priscus, *Fragmenta et Excerpta: Attila ve Bizans Tarihi,* çev. ve not. Kaçar, T. Alfa Yayınları, İstanbul.

Sebeos 1862 — *Исторія Императора Иракла*, Сочиненіе Епископа Себеоса писателя VII Вѣка Переводъ Съ Армянскаго, Санктпетербургъ.

Sebeos 1979 — *Պատմութիւն Սեբէոսի*, Աշխատասիրությամբ Գ.Վ. Աբգարյանի հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի Հրատարակչություն, Երեվան.

Sebeos 1985 — *Sebeos' History of Armenia*, translated from classical Armenian by Robert Bedrosian.

Sebeos 1999 — *The Armenian History attributed to Sebeos,* translated, with notes, by Thomson, R.W. Liverpool University Press.

Sebeos 2019 — *Herakleios Tarihi,* çev. İlkgelen, Z. Z. Ayışığı Kitapları, İstanbul.

Stylite 1882 — *The Chronicle of Joshua the Stylite,* translated by Wright, W. LL. D. Cambridge: At the University Press.

Zachariah 1899 — *The Syriac Chronicle Known as that of Zachariah of Mitylene*, translated by Hamilton, F. J. and Brooks, E. W. Kitap, XII. London.

b. İkincil kaynaklar

Abegyan 1948 — Абегян, М. *История древнеармянской литературы*, Издательство Академии наук Армянской ССР, Ереван.

Alizada 2024 — Alizada, O. *Erken Armenia Tarihyazımında Hun Anlatımı*, T. C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Alizade 2026	Alizade, O. "Ğazar Pʿarpetsʿi'nin Anlatısında Eftalitlerin Vahaneanc Ayaklanmasındaki Etkisi ve Temsili", *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences,* 29/1. s. 38-58.
Alizade 2014	Alizade, K. "Borderland Projects of Sasanian Empire: Intersection of Domestic and Foreign Policie", *Journal of Ancient History*, 2(2). pp. 93-115.
Artomonov 2019	Artomonov, M. İ. *Hazar Tarihi*, çev., A. Batur, Selenge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
Artamonov 1946	Артамонов, М. И. "Древний Дербент", *Советская археология*, VIII. (План укреплений Дербента, рис. 3.), Издательство Академии наук СССР, Ленинград, с. 121-144.
Balogh 2020	*Hunnic Peoples in Central and South Asia*, (Sources for their Origin and History). ed. Balogh, D. Barkhuis Groningen.
Baştav 1941	Baştav, Ş. "Sabir Türkleri", *Belleten*, XVII-XVIII. s. 53-99.
Bolşoy Atlas 1939	*Большой Советский Атлас Мира.* Азербайджанская ССР. http://www.etomesto.ru/azerbaijan/?y=40.552278&x=46.894361 (31.05.2026)
Cinemre 2022	Cinemre, İ. T. "Geç Antik Çağ Armenia'sında Kimlik Paradigması: Armenialılar Ermeni Midir?" *Belleten*, Nisan, Cilt 86 - Sayı 305. ss. 61-88.
Dandamayev 2013	Dandamayev, M. "Hamārakara," *Encyclopaedia Iranica*, https://www.iranicaonline.org/articles/hamarakara/ (12.06.2026)
Daryaee 2009	Daryaee, T. *Sasanian Persia the rise and fall of an Empire,* Published by I.B.Tauris and Co. Ltd in association with the Iran Heritage Foundation, London.
Sauer ve diğerleri 2020	Sauer, E. W. et al., *Dariali: The 'Caspian Gates' in the Caucasus from Antiquity to the Age of the Huns and the Middle Ages*, Oxbow Books.
Dunlop 2019	Dunlop, D. M. *Hazar Yahudi Tarihi*, çev., Z. Ay, Selenge Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
Frye 2006	Frye, R. N. "The Political History of Iran Under the Sasanians", *The Cambridge History of Iran*, Volume 3 (1), Ed., Ehsan Yarshater. 4. Baskı, Cambridge University Press, s. 116-181.
Gadjiev 2008	Gadjiev, M. "On the Construction Date of the Derbend Fortification Complex", *Iran and the Caucasus*, Vol. 12, No. 1. s. 1-6.
Garsoian 2020	Garsoian, N. "Mamikonean Family", *Encyclopedia Iranica*. https://www.iranicaonline.org/articles/mamikonean/ (29.06.2025)
Gmirya 1995	Гмыря, Л. Б. *Страна гуннов у Каспийских ворот,* Дагестанское книжное издательство, Махачкала.

Golden 2019	Golden, P. B. *Hazar Çalışmaları*, çev., Mızrak, E. Ç. Selenge Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
Golden 2023	Golden, P. B. "*Güney Rusya Bozkırlarının Halkları*", çev., Ayda, A. *Erken İç Asiya Tarihi*, der., D. Sinor, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 345-382.
Howard-Johnston 2025	Howard-Johnston, J. "Sebeos", *Encyclopedia Iranica*, https://www.iranicaonline.org/articles/sebeos/ (29.06.2025).
Hübschmann 1904	Hübschmann, H. *Die altarmenischen Ortsnamen,* Verlag von Karl J. Trübner. Strazburg.
İpek 2014	İpek, A. "İlk İslami Dönemde Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, TTK, Ankara, ss. 1-7.
Kettenhofen 2016	Kettenhofen, E. "Darband", *Encyclopedia Iranica*, https://www.iranicaonline.org/articles/darband-i-ancient-city#prettyPhoto (29.06.2025).
Maenchen-Helfen 1973	Maenchen-Helfen, O. J. *The World of the Huns - Studies in their History and Culture,* University of California Press j Berkeley, Los Angeles, London.
Mammadova 1986	Мамедова, Ф. *Политическая история и историческая география Кавказской Албании (III-VIII вв.)*. Элм, Баку.
Maksymiuk 2015	Maksymiuk, Katarzyna. *Geography of Roman-Iranian Wars: Military Operations of Rome and Sasanian Iran*, Scientific Publishing House of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Siedlce.
Muzey 2025	*Архитектурно-археологический комплекс "Цитадель Нарын-кала»"*, Дербентский государственный историко-архитектурный и археологический музей-заповедник..: https://derbentmuseum.ru/arhitekturno-arheologicheskij-kompleks-citadel-naryn-kala/ (29.06.2025).
Özgül ve Ceylan 2017	Özgül, O. ve Ceylan, N. "Eskiçağ'da Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt, 4. Sayı, XIII. s. 24-62.
Pourshariati 2008	Pourshariati, P. *Decline and Fall of the Sasanian Empire (The Sasanian - Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran)*, Tauris, I. B. London.
Salmin 2023	Salmin, A. K. "The Migration History of the Savirs", *Journal of Frontier Studies*, No 2. s. 331-351.
Schmitt, Bailey 1986	Schmitt, R. Bailey, H. W. "Iranian influences in Armenian Language", *Encyclopedia Iranica*, https://www.iranicaonline.org/articles/armenia-iv (29.06.2025).
Sinor 2023	Sinor, D. "Hun Dönemi", *Erken İç Asya Tarihi,* der. D. Sinor. çev. M. Tunçay. İletişim Yayınları, İstanbul.
Thomson 2008	Thomson, R. W. "Armenia in the fifth and sixth century", *The Cambridge Ancient History*, Volume XIV, Late Antiquity:

Empire and Successors, a.d. 425-600. ed., Cameron, A. Ward-Perkins, B. Whibty, M. Cambridge University Press. s. 662-667.

Ter-Mkrtiçyan 1979 — Тер-Мкртчян, Л. Х. *Армянские источники о Средней Азии, V-VII вв.* Издательство "Наука", Главная редакция восточной литературы, Москва.

Toumanoff 1966 — Toumanoff, C. "Armenia and Georgia", J. Hussey (ed.) *The Cambridge Medieval History*, Vol. IV, The Byzantine Empire, Part I: Byzantium and Its Neighbours. Cambridge: Cambridge University Press, s. 593-637.

Tuallagov 2018 — Туаллагов, А. А. "Дарьял - ворота алан", *Известия СОИГСИ,* 27 (66). s. 15-29.

Ulubeli 2022 — Ulubeli, B. *Ioannes Malalas Kronografyası ve Türk Tarihi,* T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamaış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Üstün 2024 — Üstün, A. "6. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyi: Türkler, Slavlar, Germenler", *Türk Dünyası, Tarih Ve Kültür Coğrafyası Serisi: 1. Ukrayna*, ed., Aydıngün, İ. Morkva, V. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 571. Ankara, ss. 55-87.

SUMMARY

This article examines the references to groups designated as Huns in the *History* of Sebeos, one of the latest representatives of Classical Armenian historiography in Late Antiquity. Although Sebeos's work occupies an important place in the study of the Caucasus and the Near East, its references to the Huns have not previously been investigated as a separate subject. The passages in which the designation "Hun" appears raise a number of problems concerning chronology, geography, and historical interpretation. They also invite reconsideration of a broader question: whether the term referred to a specific ethnic or political entity or whether it had already become a more flexible designation applied to different populations living beyond the northern frontier of the South Caucasus.

The analysis is based primarily on the critical edition of the original Classical Armenian text. Modern editions and translations have been consulted comparatively, while the personal names, ethnonyms, and place names appearing in the relevant passages have been examined alongside contemporary and near-contemporary sources. Particular importance has been attached to questions of localization, since many of the difficulties posed by Sebeos's references derive from the geographical setting in which the groups designated as Huns appear.

The earliest passage considered here relates to the Vahanean Rebellion of 482-484. In Sebeos's narrative, the Huns appear among the military forces involved in the conflict.

A comparison with the account of Łazar P'arpec'i reveals notable differences. Whereas Łazar presents the Huns as a force from which assistance was sought, Sebeos places them within the military structure of the struggle itself. The contrast between the two accounts suggests that the designation "Hun" did not necessarily carry a fixed meaning and that its interpretation was influenced by the historiographical traditions through which the events were transmitted.

This later problem becomes particularly evident in the passage concerning the rebellion of 572. Here, Sebeos records the participation of Huns among the auxiliary forces accompanying the Sasanian commander Gołon Mihran during the suppression of the Armenian uprising. The principal question raised by this passage is chronological. By the second half of the sixth century, the political formations usually associated with the Huns had long ceased to exist as major powers in the western Eurasian steppe, while the northern Caucasus had become a zone increasingly influenced by new political actors. Nevertheless, Sebeos continues to distinguish Huns from the other peoples inhabiting the Caucasian frontier. The article therefore investigates whether this terminology reflects the survival of a population still recognized as Hun by contemporary observers or whether it represents the persistence of an inherited literary vocabulary. Particular attention is given to the geographical context of the passage. The narrative associates the Huns with peoples living along the Caucasus Mountains and participating in military operations conducted from the northern frontier. A comparison with later references in Sebeos and with evidence preserved by earlier Armenian historians suggests that the author consistently connected the Huns with the northeastern Caucasus rather than employing the term indiscriminately for all northern nomads.

The next group of passages concerns the events of 595 and introduces a further problem of identification. In these accounts, Sebeos again refers to Huns operating in the frontier zone north of the Caucasus. The difficulty lies in determining whether these references describe the same population mentioned in earlier narratives or whether the term had become a generic designation applied to different groups occupying the region at different times. The article examines the personal names, geographical markers, and political circumstances associated with these passages in order to determine the extent to which continuity can be traced between the Huns of the fifth century and those appearing in the late sixth century. Rather than treating the term as a simple ethnic label, the study explores the possibility that it functioned simultaneously as an ethnographic designation and as a marker of a particular frontier landscape known to Armenian authors.

A significant turning point emerges in Sebeos's account of the events of 618/619. Unlike the earlier passages, this narrative introduces a political authority identified not as a Hun kingdom but as a Khaganate. The coexistence of the terms "Hun" and "Khaganate" within the same historical horizon creates one of the most important interpretative problems addressed in this article. If the northern political order was represented by a khagan, why did Sebeos continue to refer to certain populations as Huns? The article argues that this distinction is unlikely to be accidental. Sebeos appears capable of differentiating between political sovereignty and ethnographic designation. Consequently, the Huns mentioned in his narrative should not automatically be equated with the ruling power of the northern steppe. Instead, they may represent populations

inhabiting the northeastern Caucasian frontier whose local identity persisted despite changes in regional political authority. This observation is crucial because it indicates that the term "Hun" in Sebeos cannot be interpreted solely as a synonym for whichever nomadic power dominated the region at a particular moment.

The final and most revealing passage examined in the article concerns the events of 653/654. Here Sebeos refers not directly to a people but to a "Hun fortress" situated in the northeastern Caucasus. This reference raises a geographical problem that differs from those posed by the earlier narratives. The significance of the passage lies in the fact that it associates the Hun name with a specific locality. By analysing the route described in the narrative and comparing it with other Armenian, Syriac, Greek, and later Caucasian traditions, the article argues that Sebeos's mental geography consistently located the Huns in the region north of Derbent and along the western coast of the Caspian Sea. The persistence of this geographical association over nearly two centuries suggests that the designation retained a concrete regional meaning rather than surviving merely as a literary archaism.

Ekler
Tablolar

Tablo 1. Sebeos'un "Hun" Kayıtlarının Zaman Çizelgesi ve Olay Dağılımı

Tarih	Olay	Sebeos'un Anlatısı	Hunların Rolü / Konumu
482-484	Vahaneanc ayaklanması	Sasani hükümdarı Peroʿz, Hristiyan isyanını bastırmak için Hunlardan oluşan büyük bir ordu gönderir. İsyancılar Geran ovasında savaşır. Peroʿz doğuda "Kʿuşanlar" (Eftalitler) karşısında yenilir ve ölür.	Hunlar, Sebeos'a göre Sasaniler adına isyancılara karşı savaşan kuvvetlerdir. (Pʿarpetsʿi'de ise bazı Hun savaşçıları isyancılarla birlikte anılır).
572-575	Goğon Mihran'ın Persarmenia seferi	Sasani komutanı Mihran 20.000 asker ve fillerle Persarmenia'ya gelir. Beraberinde dağ eteklerinde yaşayan çeşitli topluluklardan, özellikle Hunlardan birlikler vardır.	Hunlar yardımcı kuvvetler arasında anılır. Sebeos onları diğer topluluklardan ayırarak zikreder.
594-595	Vahevuni ayaklanması	Samuel Vahevuni ve diğer aristokratlar Sasani hazinesine el koyar. "Bu hazineyle Hunları kendi tarafımıza çekeriz" derler. Ancak Hunlara güvenilmediğinden Roma ile ittifak edilir.	Hunlar, diplomatik pazarlıklarda kazanılmak istenen güç unsuru olarak zikredilir. Sadakatleri sorgulanır.
VII. yy. Ortası	Hun adı ile geçit/toponim kullanımı	Arap ordusu Derbent hattına yönelir. "Kaspi Kapıları", "Çor Geçidi" ve "Hun Kapısı" ifadeleri birlikte kullanılır. Hun Kapısı küçük bir garnizonun bulunduğu stratejik geçit olarak anılır.	Hun adı burada etnik bir gruptan çok, coğrafî bir savunma hattı/toponim olarak kullanılmıştır.

Tablo 2. Sebeos'un "Hun" Kayıtlarında Belirtilen Coğrafi Noktalar

Grabarca	Türkçesi/Okunuşu	Açıklama
Գէրան	Geran	Geran ovası, Vahan Mamikonean ile Hunlar arasındaki çatışmanın geçtiği yer. Günümüzde Goranboy şehrinin yerleştiği bölge.
Ճահուկ	Chahuk	Nahçıvan'ın Babek rayonu bölgesindeki günümüz Cehri köyü civarına tekabül etmektedir.
Հոնաց դուռն	Honats durn	Derbent civarında "Hun kapıları" olarak anılan bir geçit mıntıkası.
Կուր	Kur	Hun olarak anılan birliklerin sahilinde konuşlandıkları Albania'daki nehir. Kür nehri.
Սաւդայ	Sawdkʿ	Hunlara ulaşmak için isyancıların "Albania'ya geçtikleri" köy

Tablo 3. Sebeos ve Ğazar Pʿarpetsʿi'nin "Hun" Kayıtlarına İlişkin Karşılaştırma

Kategori	Sebeos'un anlatımı (VII. yüzyıl müverrihi)	Ğazar Pʿarpetsʿi'nin anlatımı (V. yüzyıl müverrihi)	
Olay	Vahaneanc ayaklanması (482-484)	Vahaneanc ayaklanması (482-484)	
Hunların Rolü	Sasani hükümdarı Peroʿz'un emriyle Hristiyan isyancılara karşı savaşan güçler olarak tasvir edilmiştir. Peroʿz'un Vahan'ın üzerine Hunlardan oluşan büyük bir ordu gönderdiği ve isyancıların öldürülüp tüm erkeklerin kılıçtan geçirilmesi talimatını verdiği belirtilmiştir. Bu durum, Hunların Hristiyan isyancılarla çatışan "Hun-Sasani birlikleri" arasında yer aldığını göstermektedir.	Hun olarak anılanların Hristiyan isyancılarla birlikte hareket etmeleri beklendiği belirtilmiştir. İberia kralının emriyle 300 Hun savaşçısının Mamikonean'a yardım amacıyla gönderildiği kaydedilmiştir. Pʿarpetsʿi'nin kaydında Hunlar, Sasanilere karşı ayaklanan Hristiyan grupların müttefiki olarak karşımıza çıkmaktadır.	
Hazar'ın Doğusundaki Güçlerin Adlandırılması	Sasanilerin Hazar'ın doğusunda karşılaştığı güçleri "Kʿuşanlar" olarak nitelendirmiştir. Ancak bu gücün kimliği detaylı biçimde ele alınmamıştır.	Sasanilerin Hazar'ın doğusunda karşılaştığı aynı gücü "Heptağinler" olarak anmıştır.	
Genel Değerlendirme	Sebeos'un anlatısındaki bu farklılık, aynı olay bağlamında Hunlara atfedilen rollerin kesin biçimde belirlenmesini engellemektedir. Bu, Hun adlandırmasının belirsizliğini ve farklı müverrihlerin kaynaklarına göre değişen yorumlarını ortaya koymaktadır.	Pʿarpetsʿi'nin kaydı, Vahaneanc ayaklanması sırasında Hunların Hristiyan isyancılarla birlikte yer aldığına dair daha güvenilir bir perspektif sunar.	